

FRANCE VODNIK

NARODNOST IN SVETOVNI NAZOR

Kako zelo se je spremenila podoba našega življenja v zadnjih desetih letih! Nekaj časa po vojni se je marsikomu zdelo, da mladi doraščajoči rod nima več smisla za stvarnost in vprašanja neosebnega, na primer narodnega, socialnega, gospodarskega ali političnega življenja. Zlasti zastopniki starejšega rodu, ki je rasel in se oblikoval v času mnogo bolj praktične miselnosti in kulture, nego je današnja, so neredko očitali povojnemu, tako zvanemu ekspresionističnemu gibanju subjektivizem, mistiko, romantiko in kolikor je še podobnih izrazov, ki z njimi praktični ljudje navadno odklanjajo vsako duhovnejšo smer. Toda vsi ti in podobni očitki so nastali v veliki meri iz nerazumevanja novega duha, kar dokazuje prav dejstvo, da se danes popolnoma organsko in notranje nujno vračamo k tradiciji in k stvarnosti. Prav isti človek, ki bi bil še pred nekako desetimi leti — da si mu na primer samo omenil »nacionalizem« — ranjen v svojem vsečloveškem idealističnem čuvstvovanju, poudarja sedaj pravilno, da je le narodnost izhodišče vsega kulturnega ustvarjanja. Potrebno pa se mi zdi poudariti, da sodobniki pojmujejo narodnost duhovno v zvezi z etičnimi, socialnimi in religioznimi vrednotami in da zato odklanjamo egoistični nacionalizem pravtako kakor vsak drug materializem. Kako je le-ta nasproten resnični duhovni skupnosti med posamezniki in med narodi, vidimo lahko prav iz današnjih političnih in gospodarskih razmer v svetu, ki jasno pričajo, da ideali osebne koristi ter kakršnegakoli nasilja niso združljivi z etosom človečanstva. Nasprotno pa imamo za zgrešeno tudi tisto, danes tako razširjeno kolektivistično stremljenje, ki skuša ustvariti vsečloveško sintezo na neorganski, mehanistični način s tem, da zanika osebnost in narodnost.

Takšno je v bistvu naše gledanje na narodnost kot vrednoto. Narodnost je dejstvo našega življenja, ki ga ni mogoče zanikati; kdor stori to, zataji v bistvu samega sebe. Pri nas so se v zadnjem času vršile glasne debate o tem, zlasti med krogom okrog »Ljubljanskega Zvona« ter med krogom, ki se sedaj zbira okrog »Sodobnosti«, revije,

ki je vidna posledica teh debat. Ne tajimo, da je bilo to razpravljanje potrebno, koristno in celo pomembno z narodnega vidika. Vendarle pa mislimo, da narodna mlačnost oziroma narodno odpadništvo ni edino zlo naroda ter da s poudarjanjem narodnosti in narodne zavednosti še niti oddaleč nismo rešili našega narodnega problema v celoti. Narodnost ni samo ideja, marveč tudi resničnost najrazličnejših dejstev in vprašanj duhovnega, socialnega, ekonomskega in političnega značaja. Narodno vprašanje je velik in zapleten kompleks vprašanj. In tako se prav lahko zgodi ter se zares tudi dogaja, da človek celó v trenutku, ko navdušeno govori o narodu in narodnosti, zagreši usodno napako, bodisi da mu manjka prodirnosti ali pa, kar je hujše, preprostosti in ljubezni. Slovenska zgodovina nam daje nekaj poučnih in obenem svarečih zgledov za to. A tako zvano uskoštvo Stanka Vraza ni edini simbol naše narodne tragike: mimo njega vidim morebiti še usodnejši simbol naše slovenske laži v usodi Karla Dežmana.

Toda v naslednjem ne nameravam zasledovati zgodovinskih primerov napačnega narodnostnega pojmovanja ter zgrešene kulturne volje, usmerjenosti in vzgoje; zakaj tudi v sodobnosti imamo takšne primere. Med drugim se danes glasno poudarja vsešlovenstvo, enotni slovenski kolektiv, narodna sinteza in podobno. Že zato, ker je nekoč prav naša tako imenovana »ločitev duhov« (Mahničev nastop!), na kateri temelji slovenska kulturna vzgoja zadnjega pol stoletja, bila vzrok, da smo se Slovenci zaradi nujne razlike svetovnega naziranja neredko razšli tudi v narodnih in kulturnih stvareh, se mi zdi prav, če se v tem trenutku vprašamo, v kakšnem razmerju sta si narodnost in kultura ter svetovni nazor. Te misli se mi zde danes potrebne in pomembne že same po sebi. Zadnji, neposredni povod za pričujoče razmišljanje pa mi je dal članek Josipa Vidmarja z naslovom »Duhovna služba narodu« (Sodobnost I., 15). Ta članek mi je razodel dvoje: kako zelo se je del slovenske inteligence, zlasti tako zvane svobodoumne, notranje odtujil našemu narodu; in pa, kako globoko se je v duševnosti našega razumništva zakoreninil blodni duh iz preteklosti, duh ultramontanizma ali duh, ki narodnost in kulturo istoveti oziroma veže samo in izključno z določenim svetovnim nazorom, pa si pri tem še domišlja, da ima kakšno pravico, govoriti z vsenarodnega vidika, v imenu slovenskega kolektiva!

Nekajkrat sem imel že priliko in pogum, nastopiti javno zoper usodni tradicionalizem, češ, da ni Slovencev razen katoliških Slovencev. Ta misel je zmotna že načelno, zakaj katolištvo in narodnost sta pojma, ki se ne krijeta, a nevzdržna je tudi zgodovinsko, saj ni mogoče zanikati dejstva idejne diferenciacije v našem narodu. Ko so se Slovenci naselili na današnjem ozemlju, so bili politeisti. Pa tudi od časov pokristjanjenja so se idejno v našem rodu izvršile razne spremembe. Lahko rečemo, da so skoraj vse idejne smeri evropskega duhovnega življenja našle odmev tudi pri nas, tako zlasti religiozna reformacija ter humanistično prosvetljenstvo in svobodomiselstvo 18.

in 19. stoletja. Pa tudi analogije drugih narodov govore za to, da narodnost in svetovni nazor — ne sicer po svojem »kako«, pač pa po svojem »kaj«, ki je vedno kozmičnega, metafizičnega značaja — nista istovetna. Judovstvo je resda kot narod imelo svojo religijo, a pri tem ne smemo pozabiti na pomen in vlogo »izvoljenega ljudstva«. Ko je z nastopom krščanstva njegova zgodovinska in kozmična misija bila končana, se je ta veličastna spojitve božjega in človeškega, nadnaravnega in naravnega, religioznega in narodnega nujno zrušila. Danes so premnogi Židje nosivci ateizma prav tako kakor člani slehernega naroda ali rase. Tudi enotnost humanizma in grštva se nam je že zdavnaj razodela le kot konstrukcija o duhovno enotni antiki, kar pa zgodovinsko ni resnično. Saj vemo, da je tudi grštvo bilo idejno diferencirano in to v smislu nasprotja med religioznim ter humanističnim življenjskim idealom. Pravitako je zgodovina slej ko prej ovrgla »rusko« ter sploh vsako nacionalno pravoslavje, bodisi z ateistično usmerjenostjo posameznikov ali celih dob. In kako usodno (bodisi z narodnega ali idejnega vidika) more biti istovetenje narodnosti in ideje, nam razodeva tudi zgoraj omenjeni primer slovenske zgodovine ali pa na primer francoski zgled »Action française«. Ne more nam torej biti težko, odgovoriti na vprašanje o razmerju narodnosti in svetovnega naziranja. To je vedno dvoje. Religija je prav tako kakor humanizem občečloveški pojav, ki z narodnostjo ni zvezan metafizično in kavzalno, marveč le sociološko in psihološko. Duhovno pa je svetovni nazor vedno izraz kozmičnega dualizma v človekovem srcu, katero je Dostojevskij imenoval »bojno polje, kjer se vrag z Bogom bori«. Iz tega pa nujno tudi sledi, da zvezanost z narodom, zunanje ali duhovno, ni isto kot zvezanost z določenim svetovnim naziranjem. In zato je zmotno tudi, če kdo istoveti slovenstvo s katolištvom ali pa slovenstvo s svobodoumnostjo oziroma humanizmom.

To zadnje je storil Josip Vidmar v prej omenjenem članku »Duhovna služba narodu«. Avtorja smo doslej poznali kot nestrpnega nasprotnika krščanstva oziroma katolištva, zlasti odkar je z znano alternativo »ali kristjan ali umetnik« skušal — brezuspešno sicer — dokazati nezdržljivost umetnosti in kulture vobče z našim religioznim svetovnim naziranjem. Zato smo se v resnici nemalo začudili — dasi smo mu to s priznanjem šteli v dobro —, ko je Vidmar nedavno v uvodu k svoji popularni knjižici »Kulturni problem slovenstva« (Slovenske poti, III., 1932) katoliški del našega naroda častno in pravično imenoval »slovensko-katoliški« ter celo zapisal, da »mora in bo moral pri vseh velikih odločitvah dušiti glas svojega svetovnega nazora in slediti glasu svoje krvi in narave, svoji kulturni volji in osnovnemu zakonu svoje duše, ki mu veli stati na strani slovenstva, pa bodisi z ljudmi, od katerih ga tako nepremostljivo deli svetovni nazor«. Kakor smo morali v Vidmarjevi afirmaciji narodnega vprašanja z veseljem ugotoviti napredek, saj smo ga poznali dolgo kot vnetega zagovornika življenjskega esteticizma, kot zagovornika absolutne

umetnosti, izven katere je vse drugo ničevno ali vsaj malo pomembno, tako je pričujoča izpoved — po debati o krščanstvu in umetnosti — mogla biti resnična preusmeritev njegovega duha od subjektivistične miselnosti k objektivnosti. A žal, kako smo se zmotili! Že pri branju njegove knjižice sem začel dvomiti o vsem tem največ zaradi mesta, kjer Vidmar govori o slovenski svobodoumni inteligenci, ki da je »sol naroda«. Zaradi svobodoumnosti? In spomnil sem se, kako je Vidmar doslej svojim idejnim nasprotnikom, zlasti katoličanom, vedno odrekal kulturno enakovrednost; spomnil sem se njegove delitve kulture in umetnosti na »črni vsakdanji« ter na »beli« kruh, pri čemer je pod črnim treba razumeti katoliško-religijozno, pod belim pa liberalno umetnost. Prišle so mi na misel besede, ki jih je o Vidmarju napisal brat Anton v polemiki »Po desetih letih« (DS, 1930, 65—67): »V njem se namreč spovrača v naše kulturno življenje duh po novi kulturni in življenjski konstelaciji že zdavnaj premaganega liberalizma in z njim senca iz naše skoraj že mrtve preteklosti. Odtod izvira ona presenetljiva podobnost med obema, zlasti v načinu njunega boja proti religiozno utemeljenemu svetovnemu nazoru, kar se kaže v tem, da se mu odreka zmožnost in pravica do kulturnega ustvarjanja in sodelovanja ter da se skušajo njegovi pripadniki zaznamenovati kot manj vreden suženjski rod.« Od tedaj se v Josipu Vidmarju odnos do katolištva ni spremenil — kljub citiranemu mestu iz njegovega uvoda. Kaj kmalu nam je vsem skupaj, ki se idejno z njim ne strinjamo, odrekel zmožnost, da bi duhovno služili narodu. Ne trdi sicer, da nismo člani naroda, vendarle pa nam odreka kulturno in duhovno udejstvovanje v njem. V ta namen je Vidmar samovoljno, s prosvetljsko gesto nekoga, ki se šteje med izbrance, razbil narod v dve polovici, v snovno in duhovno. »Narod živi kot političen in gospodarski kolektiv, a živi tudi kot kulturna ali duhovna enota.« Narod — to sta potemtakem dva kolektiva oziroma dve enoti! Toda duhovna služba narodu, kar je isto kot kultura, zakaj Vidmar pravi »duhovno ali kulturno«, rabi torej oba izraza kot sinonima, ta duhovna služba je privilegij svobodoumnosti; zakaj svobodoumnost je p o g o j (podčrtal jaz), da nekdo more vršiti to službo narodu. In kaj je svobodoumnost? Josip Vidmar odgovarja: »Svobodoumnost je duhovna orientacija, ki ne priznava tako imenovane večne ali razodete... resnice.« Svobodoumnost je torej duhovna orientacija, ki a priori ne dovoljuje išočemu človeku, da bi našel resnico v veri v Kristusa, v veri v Cerkev, v veri v Boga. »Zakaj večne in po Bogu razodete resnice,« tako nas uči Vidmar, popolnoma v nasprotju z našim osebnim življenjskim izkustvom, so nasprotne človeški žeji po resnici, odrešenju in duhovni svobodi!

Iz vsega tega nujno sledi, da katoliki niso kulturni ter da ne služijo niti ne morejo služiti duhovno narodu. Oni so kot »dogmatične mase« le »pasivno gradivo«, iz katerega liberalni nadčlovek, ta »razvojna moč v narodih«, gradi stavbo narodne kulture. Zgrozil

sem se: ali je mogoče na ta način razbiti narodni organizem na snov in na duha, na ta način, da njegovemu večjemu delu odrečeš duha in ga imenuješ le pasivno gradivo in snov, mu torej odrečeš tako rekoč božjo podobo svobodne in tvorne človeške osebnosti! In to tistim zvestim stotisočem ljudi, ki so skozi stoletja ohranili našo narodnost in na katerih slovenstvo tudi še danes sloni! Na misel mi prihaja Dostojevskij, ki je prav isto neverjetno, domišljavo superiorno mišljenje, ki sebe šteje za nekaj višjega, očital kot poglavitno napako ruski, narodu odtujeni, prav tako svobodoumni inteligenci. Ne glede na to, da gospodarsko in politično delovanje ni nekaj tako zelo od »kulture« in od »duha« ločeno — saj duhovna kultura na teh temeljih sloni — in je radi tega za narodni obstoj in razvoj prav tako bistveno, kakor na primer umetniško ali znanstveno prizadevanje, ne glede na to pa je treba ugotoviti, da tudi res ni, da bi se slovenski katoliki udejstvovali le gospodarsko in politično, torej po Vidmarjevo narodno in kulturno manj vredno, recimo le zunanje. Ali mar verni in »dogmatični« slovenski ljudje, od Trubarja dalje niso dali slovenstvu tudi pesmi, umetnosti, znanosti itd. Bodi: ako Josip Vidmar piše članke, eseje in kritike ter je vrhu tega še svobodoumen, duhovno služi narodu. Ali mu ne služi pravtako in še tem bolj duhovno pa tudi najpreprostejša kmetiška ali delavska mati, ki ohranjuje narodu etične, religiozne, čuvstvene, jezikovne in druge duhovne vrednote! Ali zvestoba narodu ni duhovna služba? Saj narod vendar ni breztelesen fantom, ki plava nekje v morju imaginarnega sveta, marveč je realno dejstvo. Načelno se mi zdi absurdno, govoriti o notranjem in zunanjem bistvu slovenstva v tem smislu, da je večina Slovencev le nosivec zunanjega, a nekakšni izbranci pa nosivci notranjega bistva; dejansko pa moramo v tem neorganskem narodnostnem dualizmu videti zapozneli odmev prosvetljenosti in liberalizma. Ako je tako imenovani genij — ki pa kot tak nima nič opraviti s svobodoumnostjo — kakor sol naroda, je pa narod sam kakor morje, iz katerega sol prihaja. Vprašanje je samo, kaj je prvotnejše, večje, silnejše. Nedvomno je, da se genij brez naroda ne more roditi.

Kakšen prepad zija med tem visokim, neobčestvenim individualizmom pa med miselnostjo na primer Franceta Levstika, ki je videl prav v ljudstvu bistvo in globino narodne celote, ali pa Ivana Cankarja, ki je zapisal: »En sam človek je.« Zdi se mi pomembno, da je prav Cankar glede svetovnega naziranja in narodnosti podal Josipu Vidmarju ravno nasprotno izpoved: »Če bi bil Rus, bi bil pravoslaven, če bi bil Prus, bi bil protestant; ker sem Slovenec, sem katoličan.« S tem je dokazal, pravi Izidor Cankar, kako organsko se je bil spojil z dušo svojega naroda. Toda ali ni Ivan Cankar, čeprav z nasprotne strani, zagrešil iste napake, ki jo očitamo Jos. Vidmarju: da mu je namreč zvezanost z narodom bila isto kot zvezanost z nekim določenim svetovnim nazorom? Da je možno Cankarja tako napačno tolmačiti, je zopet dokazal prav Vidmar,

ko je zgoraj citirane besede v resnici tako pojmoval ter je zato nekje (LZ, 1929, 183) že čisto v smislu svojega sedanjega naziranja trdil, da bi »zadostoval glede konfesionalne zvezanosti z narodom en sam primer, ki bi ovrigel hkratu Ivana in Izidorja Cankarja, posebno pa miselnost, ki je zrasla iz njunih izjav.« To da je primer »vélikega pagana« in svobodoumnika Goetheja. Proti takšnemu pojmovanju zvezanosti z narodom, ki izenačuje svetovni nazor in narodnost, je Josip Vidmar nastopil po pravici, le da velja isto ne samo za katoličanstvo, marveč pravtako tudi za svobodoumnost, in bi bil zato moral obrniti ost svojega odpora ne le proti Ivanu Cankarju in katoličanom vobče, marveč pravtako proti — samemu sebi. To razmerje pa velja seveda le načelno, dejansko moremo ugotoviti, da je v posameznikih ali v celih obdobjih bila bodisi ta ali ona ideja prvenstvena duhovna življenjske oblikujoča sila, tako na primer religioznost v srednjem veku, v dobi reformacije, baroka in pozneje, oziroma humanizem v dobi prosvetljenstva in realizma. Ivan Cankar pa je z besedami »ker sem Slovenec, sem katoličan« mislil nedvomno le na psihološko in sociološko zvezo, ne kavzalno, in je razen tega mislil predvsem na obliko, medtem ko je vsebina njegove religioznosti imela — to je sedaj jasno formuliral tudi Izidor Cankar (Zbr. sp. XIII.) — transcendentalne temelje, brez katerih ni mogoče govoriti niti o religiji niti o katolištvu.

Priznamo, da je tudi tostransko usmerjeni človeški duh lahko kulturno aktiven in pravtako priznamo avtonomni red kvalitete, ki ga občudujemo v delih človeškega duha brez ozira na idejo. Prepričani smo, da le takšno svobodno in široko razumevanje vodi k narodni sintezi. Ne morem se namreč boriti za slovenstvo skupaj in z ramo ob rami z nekom, ki mi zaradi moje nasprotné ideje odreka kulturno enakovrednost ter sploh zmožnost in sposobnost za duhovno službo narodu!

MIRAN JARC

JOHN GALSWORTHY

Ta angleški romanopisec, ki se je s podeljeno mu Nobelovo nagrado uvrstil med reprezentante sodobne angleške književnosti — sodobne v smislu »ustaljene«, kar je seveda prvi pogoj, da družba po neki nemi dogovorjenosti prizna kako delo ali dejanje — ta odlični književnik in duhovni plemič se je letos za vedno umaknil iz velike družbe živečih tvorcev, gojiteljev in ljubiteljev umetnosti: prav zdaj, ko se bliža — če smemo tako sklepati po vseh znakih današnjega kulturnega in političnega življenja — konec tisti medsebojni prizanesljivosti, strpnosti in spravljivosti, ki je humani-

stom bila ideal, ki pa se je tolikrat pod napačno razumevanim geslom »Kdor vse premeri ne zameri« sprevrgla v neodkritost kompromisov.

Zvest samemu sebi, ki se je v življenju ob vsaki priliki pokazal kot popolni gentleman, je Galsworthy s svojim duhom in delom pomagal ustanoviti tudi središče velikega kroga PEN-klubov, ki naj blažijo nevarna trenja med narodi z vplivnim posredovanjem intelektualcev.

Ali je mar njegova tako nenadna pa tiha smrt tudi eden izmed nevsiljivih, tihih simbolov, kakršnih najdeš obilo v Galsworthyjevih delih?

Življenje tega pravice željnega, obzirnega borca za nepriznane upornike proti okorelosti angleške družbe obsega razdobje poviktoriaške dobe, liberalizma, »zatona stoletja«, naraščanja socializma, svetovnega požara in poslednjih izzvenevanj sveta stare evropske civilizacije, od leta 1867. do leta 1933.

John Galsworthy je prejel po svojem očetu, ki je slovel kot ugleden londonski odvetnik, poklic razsojevanja, ki ga pa je vršil drugače kot je bila očetova želja, saj se je po dokončanih študijah na oxfordski univerzi, ki jo je zapustil kot doktor prava, odpravil na daljše potovanje po svetu. To potovanje je bilo zelo važno za njegov poznejši razvoj, važno pa tudi za nekega neznanega mornarja Poljaka Korzeniowskega, s katerim se je Galsworthy seznanil l. 1893. v Adelaideu. Odlični Anglež je v neznanem mornarju odkril izreden pripovedovalni dar. Nekaj let pozneje je brezdovski Poljak, ki ga je prvi Galsworthy vnemal za pisateljjevanje, presenetil svet z deli pod psevdonimom — Joseph Conrad.

Kakor ob tej priliki je Galsworthy tudi pozneje zmerom pomagal dvigati zaklade iz globin amorfne mase, najsi je šlo za osvetljevanje pravice, za tolažbo obupancu ali pa za očiščenje lepote. Kot potomec meščanske družine z urejenim gospodarstvom ni nikoli doživel tistega strahotnega trenja z resnično borbo za obstoj, ki jo pozna premnogo njegovih vrstnikov, to pa ne samo zaradi tega, ker je lahko živel kot denarno neodvisen zasebnik, marveč ker si je privzgojil tisto življenjsko modrost razumevanja okolice, združeno s prirojeno tenkočutnostjo, pristrčnostjo in plemenitostjo, ki so pri mnogih Angležih le še formalnost brez vsebine, formalnost družabnega »canta«.

Prav Galsworthy pa je v svojih romanah in dramah prikazoval delo in nedelo sveta, iz katerega je izšel in ki je v njem živel do smrti, čeprav je odkrival vse njegove rane.

Nasprotnik preglasnih izrazov moči, navdušenja, kričavosti, samohvale in prenapetosti, sovražnik vsega, kar je v zvezi z reklamo, je svojo osebnost skrčil v pritajenost, ki se je marsikomu zazdela na prvi pogled podobna suhoparnosti in brezčutju.

V tišini, ki jo daje le življenje na kmetih, kakršno si lahko uredi angleški pisatelj iz vrst velikega meščanstva, so nastajala dela, ki so pesniku Forsyte-Sage prinesla Nobelovo nagrado.

Ljubitelj ubranosti in izbranosti je znal svoj okus izražati v vsem, bodisi kot izvrsten gostitelj, prijatelj in človek, bodisi kot zbiratelj in častilec umetnin in ljubitelj glasbe. Značilno je, da je visoko cenil skladbe I. S. Bacha, medtem ko mu je bil R. Wagner vedno nekam tuj, morda prav zaradi patosa nibelunških junakov.

»Prenapetost je zlo« — to geslo si je izbral Galsworthy za življenjsko maksimo in ji je ostal zvest do smrti.

»Če hočeš biti človek, se moraš izločiti iz družbe. Če pa hočeš z družbo družno živeti, moraš vezati svoje življenje s kompromisi in s polovičarstvom, ki ubijajo sleherno tvornost.«

To bi bil lahko motto vsemu Galsworthyjevemu delu, ki obsega okrog trideset romanov, novel in poizkusov, dvajset dram in knjigo pesmi. Z njimi se je obogatila dragocena zakladnica tradicionalnega angleškega romana, ki je zrcalo in kritika družabnega življenja svoje dobe.

Kljub temu, da je dal Galsworthy v svojih dramah mojstrovine svojega svojstvenega sloga, ki se izraža v skrajno zgoščenih, jedrovitih, skoraj suhih dialogih, po katerih se odigrava borba med posameznikom-človekom in družbo-okostenelo obliko, vendar moramo iskati v epskih pesnitvah bistvo Galsworthyjeve tvorne sile in pomembnosti.

V prvencih kot so povesti in črtice v »From the Four Winds« se še opazi vpliv Kiplinga in Stevensona in prevladovanje pustolovskega nadiha, medtem ko se je v romanu »Villa Ruben« (1900) že pojavil Galsworthy sam, bodoči oblikovavec Forsytheov: brezdomec si po ženski pribori vstop v hišo konservativnega angleškega meščana. Stik brezdomstva, ki vsebuje vse, kar je v zvezi z umetnostjo in z višjimi silami v človeku, s strogo zamejenim, na stoletni tradiciji zgrajenim domom, ki vsebuje vse, kar je v zvezi z denarstvom, trgovino, družabnimi častmi in uspehi, ta stik in odboj in njih posledice so našle v Galsworthyju glasnika, obtoževalca in sodnika, vendar sodnika z modrim smehljajem razumevajočega gledalca. Sad preišljevanj razglabljanj in raziskavanj tega večnega problema je roman »The Island Pharisees« (Otok farizejev, 1904), v katerem pa umetnika prevladuje raziskovavec. Dokaj preprosta fabula (Mladi Shelton, otrok »vrhnjih desetih tisočev«, ki ga čaka življenje v izvoženi strugi tradicije, se zaroči z dekletom njegovega stanu. Po zaroki gre na potovanje in se mimogrede spozna z brezdomcem Ferrandom, ki mu prevrne vse njegove dosedanje nazore o družbi in svetu. V doslej brezskrbnem, spečem Angležu se prebudi — vest. Odslej nima več miru. Neutešen se išče. Vsepovsod se mu odkriva gniloba. Tudi svojo zaročenko zapusti. Zanj ni več povratka v mirno, neodgovorno uživanje) — ta preprosta fabula pa je samo ogrodje, ki ga prepletajo razpravljanja, opazke, ocenjevanja družabnih in socialnih razmer v Angliji, iz katerih vidimo, da se je Galsworthy takrat z vso resnostjo poglobljal v prarano moderne civili-

zacije, ki da jo nosi devetdeset odstotkov ljudi — samih zadovoljnežev, živih mrtvecev, črednikov, stopajočih po udobni, že od očetov začrtani poti topega uživanja, hlepečih ali po kruhu ali po piškavi časti in tako zvanih »uspehih«, ko med njimi blodi le deset odstotkov svojstvenih novotarjev, od katerih pa je komaj eden dovolj močan in sebi zvest, da vztraja na svoji poti, odpirajoč novemu človeštvu novo smer. Ta redki poedinec pa naj stoji nad vsemi tabori in strankami, objektivno naj presoja in s prizanesljivim smehljajem na obrazu.

Galsworthy je stopil s tem delom na razpotje. Ali je njegovo poslanstvo reformatorsko oznanjevanje po zgledu njegovega junaka skitalca Ferranda, ki mu je prav tako tudi umetnost uspešno sredstvo za preroditev družbe, ali pa naj se umakne v tišino, kot se je zatekel v »spanje« vznemirjeni Shelton, ki ne ve izhoda? Galsworthy, ki se je s tem romanom oddaljil od umetnosti čiste epike, pa se je zdaj zavedel, da je njegovo poslanstvo ustvarjati žive like, ki so zmožni živeti usodo, to se pravi, Galsworthy je začutil samega sebe v tistem »redkem poedincu, ki naj stoji nad vsemi tabori in strankami, ki naj objektivno presoja s prizanesljivim smehljajem na obrazu«. V tem je širina pa tudi — ozkost njegovega poslanstva, ozkost zaradi tako kočljive, naposled le subjektivno pojmovane — »objektivnosti«.

Zdaj je videl Galsworthy jasno pred seboj razgrnjen »otok laži«, čutil pa je v sebi tudi moč oblikovavca, čigar oko je strmeče obstalo ob večnostnih tipih — Forsyteov. S Forsytei se je evropska književnost prav tako nanovo obogatila kot nekoč z Oblomovim, z Razkolnikom, z Rouson-Macquartji. Forsytei so družina, ki si je, kmetskega pokolenja, postavila sredi 19. stoletja nezmagljivo trdnjavo posesti. Posest je tisto skrivnostno gibalo, ki vodi Forsyte na strogo začrtani poti mimo vseh izkušnjav iz »višjega sveta«. Zaradi »posesti« so pripravljene zatreti v sebi vso človečnost, vzgojiti se v neizprosne branilce in čuvarje starega reda, ne zavedajoči se, da ta red ni dediščina večnosti, marveč je zgrajen na osvojevavnosti in grabežljivosti, ki se ji kot enakomočna sila zoperstavi »osvojevavnost« lepote in umetnosti. Prične se počasna pa trda borba za zmago enega teh dveh svetov, ki se že vekove borita za prvenstvo v človekovi duši. Opis tega boja, ki ga doživljajo Forsytei pa je vsebina slovite *Forsyte Sage*, ki sestoji iz romanov *The Man of Property* (Bogatin) 1906, *Indian Summer of a Forsyte* (Pozno poletje) 1918, *In Chancery* (V sponah) 1920, *Awakening* (Prebujenje) 1920, *To let* (V najem damo) 1921.

Forsytei so močni kot zemlja. Mislil bi, da je ni sile, ki bi jih zlomila. Člani starejšega rodu dosejajo do osemdeset let, stari Timothy je pravi Metusalem, ki živi odmaknjen od sveta kot pravljичni čuvar skritega zaklada. Osrednja postava pa je Soames Forsyte, »posestnik« v najglobljem pomenu tega samostalnika, posestnik, ki mu je celo žena Irena samo posest. Ali prav ob ženi doživi samosilnik prvo najtežjo preizkušnjo, ob ženi, ki ni samo od »tega sveta«, saj mu jo prevzame arhitekt (umetnik!) Bosinney. Tu prvič potrka usoda na

Soamesovo trdnjavo, ki se je že stresla, pa jo je vendarle rešilo golo naključje: Bosinney, ki ga je Soames gospodarsko strl, pade pod kolesi kot žrtev londonske megle. Soames je trenutno zmagovavec. Irena se mora vrniti spet k možu, ki pa ne najde več prejšnjega miru, zakaj vdor umetnosti (Bosinney in Irena) v grad Forsyteov je zrahljal temelje in zidovje tega rodu. Soames proda svoj poletni gradič, ki mu ga je zgradil še Bosinney, svojemu stricu staremu Jolyonu, h kateremu zahaja Irena, nosilka čudovite solnčave. Soames se zaman trudi, da bi si spet osvojil svojo ženo. S tiho grozo opazuje, da so vendarle na svetu stvari, ki jih ne moreš kupiti. Materialist Soames mora izkrvaveti ob brezplodnem klicanju lepote (Irene!), ki se pač nikoli ne bo približala otrokom tega sveta. V tem brezupnem klicanju in spoznanju, da moraš ostati samo to, kar si v bistvu, in v brezplodnem naporu biti nekaj več kot moreš biti — v tej dilemi se zazdi celo Soames tragično veličastna postava. Soames in Irena se ločita. Irena se poroči z mladim Jolyonom, ki upravlja premoženje svojega očeta, Soames pa se zateče k Francozinji Annette, ki mu rodi hčerko. Iz zveze med Ireno in mladim Jolyonom pa vzklije mali Jon, ki kaže že vse znake človeka, ki je v njem Forsytestvo samo še daljni umirajoči odsev. Jon in Annettina hčerka Fleur se že zblížujeta, ali Jon se ji odreče in odpotuje iz Anglije za vedno, Fleur pa se poroči z Michaelom Montom — in ko umre še stari Timothy, je Forsyteov — konec. Novi rod živi že v umetnosti, v književnosti, v armadi. Ali ni pretresljiv finale tega rodu kot ga občuti Soames nekega dne na High-Gate pokopališču: »... Dolgo časa je tamkaj posedal in mislil na svoje življenje, na svoje nenehno stremljenje po posesti, in celo njegovi polomi so mu bili v uteho. »V najem damo« (»To let«) naš vek in način življenja Forsyteov, ki so imeli neomejeno in samo ob sebi umevno za posest svojo dušo, svoj kapital, svojo ženo! Zdaj pa je imela, ali vsaj hotela je imeti država njegov kapital, njegova žena se je osamosvojila, in njegovo dušo ima bogvekdo.

Že je vdiral valovje sprememb, nove oblike pa so se pokazale šele tedaj, ko so pričele razdiralne vode vpadati. Tako je sedel, motno se zavedajoč novih oblik, ali vse njegove misli so se obračale k preteklosti in bil je kot jezdec, ki ga skoz divjo noč nese dreveč konj, on pa se z obrazom ozira nazaj na rep. Preko nasipov viktorijanske dobe je valovalo vodovje čez posest, navade in običaje, preko melodije in stare umetnostne oblike — vodovje, ki ga je v ustih okusil slano kot kri, je lizalo že vznožje High-Gate griča, na katerem je ležalo razkosano viktorijanstvo. Soames — utelešenje trdnega premoženja — pa se ni dal zmotiti. Nagonsko se je upiral vsaki borbi... nove oblike bodo vznikle iz stremljenja po — domu, saj je to stremljenje starejše od mrzlice spreminjanj... Globoko v sebi je vedel, da je sprememba le trenotek smrti med dvema oblikama življenja in da je bilo razdejanje potrebno, da napravi prostor novi posesti...

Le nekaj ga je, tam sedečega, resnično vznemirjalo — bolešno hrepenenje v njegovem srcu... Najsi še tako hrepeni in koprni — nikoli, nikoli ne bo dosegel lepote in ljubezni!»

Nadaljnjo usodo potomcev je pisatelj razgrnil v trilogiji *Moderne komedije*; venec treh romanov: *The White Monkey* (Bela opica) 1924, *The Silver Spoon* (Srebrna žlica) 1926, *Swan Song* (Labodji spev) 1928. Tudi tu je poglavitna oseba Soames, ta najpristnejši Forsyte, mogočno ozadje propadajočemu rodu iz viktorijanske dobe. Medtem ko je za stil Forsyte Sage značilna neka togost in mračnost, v kateri se javlja življenje v svojih najostrejših višjih, so romani *Moderne komedije* ubrani v živahnost, bleščečnost in barvitost. Prejšnja včasih celo pekoča ironija se je umeknila rahlemu nasmešku in toplemu humorju. Dejanje *Bela opice* se odigrava v povojni Angliji. Nered, razkroj, površnost, neodgovornost in lahkotnost, razočaranja, poceni zabave, kino, ples, nezadovoljnost — tako bi označil okolje in ozračje, ki se v njem gibljejo junaki tega romana. Vseh oči se, četudi nekatere samo skrivaj, obračajo k novemu rešeniku — socializmu, ki naj bi ozdravil mrtva srca trudnega rodu. Soamesova hčerka Fleur, tip sodobnice, ki hlepi in hlasta po novem in blestečem, si zaželi prijatelja, ki ga najde v bolestem pesniku in anarhistu Wilfridu. Mrzla in vendar brezupno žejna življenja razpali Wilfrida, a se mu izmika. Njen mož Michael jo zna naposled spet pridobiti in z njo znova zaživeti. Z rojstvom sina praznujeta spravo. Fleur, mrzla, nemirna, egoistična žena, zrcalo kaosa prehodne dobe je nova oblika razkrajajočega se Forsytestva, ki životari še v Soamesu. Soames z grozo, ki pa se počasi umika resignaciji, spoznava, da gre nov čas kot val preko njega. Saj niti poštenja ni več, starega forsyteskega poštenja, si misli Soames, ki vidi, da ga novi osvojevalci izpodrivajo iz podjetja. Povojni svet vrtohlavih spekulacij in borznih manevrov. V tem romanu se je Galsworthy dotaknil vseh časovnih problemov in pojavov: od jazza in psihoanalize do kubizma in dadaizma.

»Pojej oranžo in vrzi lupine proč,« to je geslo tega vrvečega rodu po modi. Geslo nemirne Fleur, ki shrani kot največji zaklad od Soamesa podarjeno ji sliko »Bela opica«, po kateri ima tudi roman svoj naslov. Bela opica drži v šapi lupino izsesanega sadeža. Ni li ta sadež življenje v rokah novega civiliziranca?

Srebrna žlica pa prikazuje družbo ljudi, ki so se rodili kot Fleur »s srebrno žlico v ustih« — v blagostanju. Medtem ko se njen mož Michael bavi s politiko, zasledujoč delavska vprašanja in rast kolonij, se Fleur zapleta v družabna kovarstva, dokler ne doživi ostrega spopada z nasprotnico Marjorie. Zadeva — žaljenje časti — pride pred sodišče. Razvije se velik »proces«, iz katerega izide Fleur sicer kot zmagovavka, ali družba ji »obrne hrbet«. Razočarna Fleur se umakne iz družbe na potovanje po svetu, kjer ji je spremljevalec stari Soames.

Kako bi rešili človeštvo? To vprašanje vrta in gloda peščico delavnih ljudi, med katere spada tudi Michael. Ali vse so samo iskanja in poizkusi. Kratka medigra *Passers By* (Drug mimo drugega) še bolj poudarja samotnost vseh teh v dnu srca brezdomskih ljudi, ki jim manjka človečnosti. Kot da se slepi lovijo drug drugega, neodrešeni.

Poslednji roman velike trilogije je *Labodji spev*, finale Forsyteom. Spet se pojavi Soames, poslednji iz vrst ljudi, ki so vzeli življenje resno, zakaj otroci tretjega desetletja dvajsetega veka ne spoštujejo več tragedije (Moderna komedija je naslov trilogiji!). Roman razodeva vso pestrost življenja, ki se tako neustrujeno in brez smernic razliva preko nekdanjih trdnih meja in ograd. Doba relativizma, delavskih stavk, prevrednotenj vekovitih temeljev človeške družbe, doba individualizma, osvobodjene žene, kriza zakona, skratka kaos, ki preti uničiti tisočletno zgradbo evropske civilizacije. Osebe: Michael, Fleur, John, Anne, okrog katerih se sučejo zastopniki vseh slojev vladajočega razreda. In stari Soames, ki čuti, da se njegova zemeljska pot bliža koncu. Tega moža je pisatelj izoblikoval s tolikšno ljubeznijo, da mu je res vdihnil nesmrtnost. Kako je umetniško silno tisto poglavje, v katerem zremo Soamesa, ki ogleduje korenine svojega rodu: ustavil se je ob nagrobniku svojega pradedca in odkril polje, na katerem je stal pradom Forsyteov. »Ali so njegovi predniki to hišo na tem samotnem kraju sami sezidali, ali so bili prvi, ki so se naselili na teh tleh, ki preko njih šume vetrovi? Bil je čudno vznemirjen. Stari Jolyon in Soamesov oče in njegovi bratje — ni čudno, da so bili tako neodvisni, saj so imeli v krvi ta slani zrak in to samotnost... Globoko v pljuča je vsesal zrak in pomislil: »Nič se ne čudim, da je stari Timothy dočakal sto let!... O, takrat, ko so Forsytei živeli še tu, je bila stara, zlata doba — Anglija konj, Anglija brez dima, Anglija kresov in žensk, ki niso zapuščale svojih mož... O, kako se je vse od takrat spremenilo! Na bolje?... Vse spremembe so le vnanje, je pomislil Soames, korenine so ostale še iste. Ne izruješ jih, če se še tako mučiš! Napredek, civilizacija — čemu, čemu?

In čisto počasi... je stopal Soames spet po poti navzgor. Pred ograjnimi vrati pa je obstal kot prikovan. Kaj to pomeni? Na zadnjo stran njegovega avtomobila sta bila z vrvmi vprežena dva velika dlakasta konja, drug pred drugega, poleg njiju pa so stali trije možje, med njimi Riggs in dva psa... Soames je takoj razumel, da je »ta vražji« Riggs to zakrivil, ker je hotel prevoziti hrib...

Zdaj je »vrag« stopil v voz in okrenil krmilo, in nekdo je počil z bičem. Hi! Dlakasta konja sta potegnili. To počasno, močno gibanje je napravilo na Soamesa močan vtisk. Napredek! Pa so morali le pripeljati konja, da so speljali napredek čez hrib!«

V tej misli je izražen ves Soames. Trdoživost Forsyteov se je na posled moralu umekniti novi dobi. S smrtjo poslednjega zvestega pripadnika tega rodu se konča trilogija.

Če se samo imenom dotaknem še drugih pomembnejših Galsworthyjevih del, ki so nastajala sporedno ob teh dveh velikih ciklih, tedaj moram navesti romane *The Country House* (1907), sliko nižjega plemstva, *Fraternity* (1908) roman socialnih problemov, *The Patrician* (1911) družabni roman iz sveta angleške aristokracije, *The Dark Flower* (Temni cvet, poslov. O. Župančič) pesem ljubezni, *Beyond* (1917) usoda žene, ki ne pozna meja svoji strasti, in če grem kar mimo zbornikov, novel, povestic, črtic in skic, esejev, razprav in kritičnih člankov, v katerih se je Galsworthy razpisal o vseh vprašanjih, ki so ga mučila kot moža, ki je imel tako tenak posluh in čut za ritem našega časa, tedaj sem, kar zadeva njegovo epsko delo, omenil skoraj vse.

Njegove drame (pri nas so v Župančičevih prevodih igrali Joy in Borbo) obravnavajo isti konflikt kot romani: borbo posameznika z družbo. Družba je za posameznika usoda, ki se ji človek kot individuum upira. Galsworthyjeve drame so kot sonate, vsak stavek v njihovih dialogih stoji, vsaka beseda je simbol, čeprav je realistična. Nasprotstva se zgoščujejo v silno napetost, ki jo navidezna mirnost junakov le še veča. Pod dozdevno tišino površja kar kipi in vre. Pomišljaji so izrazila dramatičnih vršišč. V nemi kretnji, v pogledu, v vidiku se razelektri napetost, v usodno dejanje. Lahna ironija leži nad temi vsakdanjimi borci, ki hodijo po odru Galsworthyjevega teatra. Tudi v dramah je Galsworthy realist, ki dobro pozna sodišče, stankovne odbore, sejne dvorane velepodjetij, salone in pisarne. V tehniki in izbiri motivov spominja včasih na francosko dramo *pièce à thèse*. Dejanje se razvija iz značajev. Iz obilice drobnih prizorov, ki so vsak zase pravi biseri detajlne umetnosti, se mota življenje, v katerem se ljudje »čistijo«. In konec je povsod isti: spoznanje, da je bila borba brezuspešna, ali to spoznanje je vzkliko iz — borbe, ne iz preišljevanja in je pretreslo vsega človeka, ter ga — spremenilo: dvignilo ga je na višje, objektivnejše stališče. V tem pa je tudi zmaga.

V dramah je Galsworthy prehodil vso pot sporedno z razvojem evropske sodobne drame, od *The Silver Box* (1906) do *Escape* (1926). Poslednja očituje že dinamično kino-tehniko (predigra in devet epizod).

Literarno zgodovinsko moramo Galsworthyja uvrstiti med pisatelje viktorijanske dobe, prištevajoč ga k reprezentantom novo-angleškega romana, ki so mu očetje Th. Hardy, R. L. Stevenson, S. Moore, J. Conrad, R. Kipling, A. Bennet in J. Galsworthy, vsi več ali manj kritični opazovalci razvijajoče se družbe, ki je v pričetku stoletja pokazala spet reminiscence liberalizma. Poudarek stvarnosti, zanikanje onostranskih vrednot, uporabnost razvojne teorije — iz takega svetovno nazornega nastroja zraste vera v koristnost prak-

tičnega življenja, ki naj odločuje tudi v duhovnih zadevah. Tudi literatura te dobe nosi vse znake trezne stvarnosti, ki jo, če skuša s svojo suhostjo zamoriti nežnejše sile, nespravljuje z zahtevami vsakdanjega življenja, ukori žgoča ironičnost B. Shawa ali pa drzna utopičnost pozitivista Wellsa. Izmed teh pisateljev je Galsworthy še najobzirnejši, čeprav čuti tudi on neskladje med zahtevami človeka in zapovedmi moderne civilizacije.

Opazovanje resničnosti do poslednje podrobnosti vodi tenkočutnega Galsworthya mimo vseh pojavov življenja. Vnanjost je podoba notranjosti, opazujmo tedaj vnanjost, nepristransko osvetljuje probleme iz vseh stališč, iz slehernega pogleda, iz sleherne kretnje in besede bomo zajeli simbol. Tako se Galsworthyjev realizem preliva v svojevrsten simbolizem. To prelivanje nahajamo posebno v dramah (posamezni prizori v trodejanki Joy, ali pa v dramah Okna, Pragozd, Temelji, ki že po naslovih namigujejo na simbol) in v novelah (izmed katerih naj posebej opozorim na »short-story« A Fiser of Men kot redko mojstrovino novelistike, kjer je prišla njegova drobnozorna umetnost do najvišjega razmaha).

Galsworthy pripoveduje mirno, včasih se ti zazdi, da mu je gibanje travnih bilk prav tako važno kot najusodnejši viharji človeškega srca — pisatelj se zdi brezčuten kakor zrcalo, ki mora biti čisto, nevidno, če hoče zrcaliti podobe. Tišina preveva vsa dejanja, zato je sleherna beseda, ki preglasi tišino tako učinkovita, zato tudi najrahljiji vzgib vzbudi čitateljevo pozornost. In prav najrahljiji vzgibi so gibala, ki ženejo dejanje v razvoj. Pri Galsworthyju je tehnična uporaba teh »vzgibov« prav posebno izrazilo epskega sloga. Zato se dejanje razvija počasi, nekam samo iz sebe gnano iz nujnosti značajev, pripravljeno po skritih doživetjih v srcu.

Zanimivo je, kako je pisatelj sam opredelil umetnost s temi-le besedami:

»Umetnost je v domišljijo potopljen izraz človeške sile, ki s tehničnim prikazovanjem čuvstev in zaznav spet spravi poedinca z vesoljem v tem, da iz njega prikliče brezosebno čuvstvovanje. Najvišja umetnost je tista, ki sprosti v ljudeh, sebe prepolnih, najbrezosebnejši čuvstveni nastroj... Umetnost je edina oblika človeške sile, ki res stremi po ubranosti in, ki podira meje med ljudmi...« V eseju o »Veriozpovedi romanopisca« pa čitaš: »Težko je najti resnico in lepoto, ali kaj bi bilo vrednejše iskanja od njiju? Če romanopisec v stremljenju po obeh popolnoma utone, ga čaka to plačilo: pozabil bom nase... Zadovoljil se bo sprejeti življenje, kakršno je. Misterij nas je rodil, v misterij se povračamo. Ljudje, ki imajo še v sebi življenjski nagon, so zadovoljni z življenjem, kakršno je, četudi bi ne vodilo nikamor naprej... pogum in dobrota sta najbistvenejši kreposti, ki nam sladita življenje, vodeč nas v notranjo srečo...«

»Ljudje, ki imajo še v sebi življenjski nagon«... te besede so ključ k Galsworthyjevi filozofiji, ki ji je podlaga pozitivizem 19. veka. V »Temnem cvetu« čitaš stavke kakor: »Tako je torej vse opravljeno... Samo nekaj je še treba: slovo! Od nje, od Mladosti, od Strasti! — od edinega hladila hrepenenju, ki ga prinašata Pomlad in Lepota... ah, da — prej ali slej se morajo vsi od tega posloviti... Konec! Dolgi boj — napósled končan! Mladost z mladostjo, poletje s poletjem, velo listje z velim listjem!...« Ali ni isto? Tragika ljudi, v katerih je usahnil življenjski nagon. In naposled, ali ni morda borba posameznika z družbo (v G. romanih in dramah) le borba strasti s formo? — Tu slednjič zmaga forma, ki se v njej izsuši »življenjski nagon«. Podružabljeni človek novega realizma ne da prostora tvornemu posamezniku. Fantazija in čuvstvo se smeta gibati le v odmerjenem prostoru suhega zraka v obsegu zdrave pameti. In česa naposled iščejo vsi ti Galsworthyjevi uporniki? Svežega zraka. Nič več, nič manj. Borijo se samo za razširjenje forme, a vsi stojijo na isti ravnini kot njihov nasprotnik — družba. Svetovno nazorno se Galsworthy ni mogel dvigniti iznad svojega časa. Nekateri vidijo v njem celo— materialista, ki se je zaman trudil, da bi v meščanu odkril — človeka, katji vprašajmo se: je li ta človek boljši od »meščana«?

Tako je Galsworthy idejno nazadoval v primeri s Conradom ali Th. Hardyjem in proti njemu kot tudi proti Wellsu in Bennettu je že nastopil novi rod, ki je začel iskati »človeka na sebi«, ne več v družbi. Virginia Woolf je v razpravi o angleškem romanu odkrito nastopila proti tej generaciji »meščanskih romanopiscev«, uvrščajoč jih med »materialiste«, ki so se ukvarjali samo z opazovanjem telesa, ki so ga z neverjetno mujo in muko razčlenjevali, ne zavedajoč se, da se mudijo ob spremenljivi obliki, zanemarjajoč bistvo duha, zakaj »življenje je netvarna tkanina odnosov med ljudmi in v odnosih utonejo in se zabrišejo vse raznolike oblike...« S to bojno napovedjo se je pri Angležih uvedel ekspresijonizem kot reakcija na književnost izza početkov dvajsetega veka.

Galsworthyjeva pisateljska veličina pa je v tem, da je v svojih Forsyteih postavil vekovit spomenik ne samo družbi svojega časa, marveč v nekem oziru sleherni družbi, ki je plod meščanske uredbe sveta.

Prerez ob — mimo Galsworthyjevih del — uporabi razprav F. Wild: Die engl. Literatur der Gegenwart, Weltliteratur der Gegenwart, L. Schalit: John Galsworthy.

KRVAVEČE RANE

Bilo je že proti jutru, ko se je Jernač prebudil. Zdrznil se je kot iz strašnih sanj in preplašen pogledal okrog sebe. Zamolkla, zlogolka bolečina mu je ko s svedom vrtala v srce. Oglasila se mu je bila že prejšnjega dne. Bolj rahlo že davnaj prej. Od spanja je bil še tako omotičen, da se v tistem trenutku ni mogel jasno zavedeti njenega vzroka.

Zavedel se je le, da leži v izbi. Na peči. Že pol leta, odkar mu je bila žena zbolela, ni legel v posteljo. Ko napol pijan je gosto mežikal v začrneli strop. Na dušo mu je legel občutek, da se nekaj temnega, nejasnega podira nanj in ga bo že v naslednjem trenutku pokopalo.

Zastokal je in sedel. »O, ti moj Bog!« Zagledal se je v majhna, s križi zamrežena okna. V šipah je trepetal bled odtenek prve jutranje svetlobe. Že je sinila zora. Dan, a on se še ni spočil. Utrujenost mu je še vedno ko svinec ležala v udih. Imel je občutek, kakor da so ga bili zvezali in do nezavesti pretepli.

Izenada je mrak in tišino pretrgal kratek jek. Odprl je usta in posluhnil. Na steni je vzdihovala ura zdaj tiše, zdaj glasneje. Zdela se je živa, z neznansko težo na duši. In Jernaču je bilo, kakor da ji z istimi boleznimi udarci odgovarja njegovo srce.

Okrog hiše je pihal jesenski veter. Trgal je listje, ki je že odpadalo in ga je nosil na šipe. Biló je, kakor da se jih dotikajo peroti rjavih ptičev. Šumenje je bilo podobno pretrganemu, plahemu šepetanju. Veje so se teple, se zapletale druga v drugo in se znova trgale. Jesen je bila topla, le zavijanje je budilo občutek mraza.

Jernača je streslo. Podrsal je z okorno roko po peči. »Zakaj Tinica ni zakurila?« Pa saj je vse eno.

Vse eno? Da, da. V tistem trenutku so se mu vsi dogodki posebno jasno prebudili v zavest. Vse eno! Ti dve besedi je sam pri sebi ponavljal že več dni. Bili sta krivi, da ni nagra bil listja za zimo ko druga leta. Sadovnjak je bil listja poln, kot da je pokrit z rjavo preprogo. Tudi drv ni pripravil. Tnala je bila skoraj prazna. Na nji je ležalo le nekaj vej, ki jih je sproti drobil...

Vzrok zamolke bolečine, ki mu je žgala srce, mu je postal jasen, ko da mu leži na dlani.

Ta noč je bila zadnja, ki jo je prestal pod to streho.

Še danes se bo vršila dražba. Jernačev dom na griču bodo razsekali na kose in jih izklicali za majhno ceno. Zvečer bo morda že kdo drugi dihal med temi stenami. In če ne že zvečer, čez nekaj dni. Da, da!

Ne, saj to ni bilo novo. Saj to je vedel že od poletja — dà, od pomladi. In vse se je tako izvršilo, da zanj prav za prav ni nikaka

sramota. Že ves se je bil pripravil na to. Ne samo, da se je bil sprijaznil s to mislijo, celo upijanal se je bil z njo, da bi ga nič več ne bolela.

A prav poslednje dni se je rodilo v njem nekaj, kar mu je pripravljalo še telesno bolečino. Naj se je še tako upiral, naj se je delal trdega, tistega se ni mogel znebiti. Biló je ko studenec krvi, ki mu vre prav iz srčnih korenin. Prebujalo mu je spomine, porajalo mu je temne slike bodočih dni.

Zamahnil je z roko, kakor da mu je legla pajčevina čez obraz. Znova je vzdihnil in legel po peči. Ah, ah!

Odganjal je misli. Spati, spati. Toda komaj je zaprl oči, je spoznal, da spanja ne bo več. Postal je tako buden, da so mu zenice ko razbeljeni žebli prodirale še skozi veke. Šlišal je vsak najmanjši šum.

Še skozi tikanje ure, skozi šum vetra je razločil dihanje spečega človeka Kdo? Spomnil se je.

Na klopi za mizo je spal Lojze. Prejšnjega večera je prišel zelo pozno domov, ko so bili drugi že legli. V poluspanju ga je slišal. Da, on ve, kje je bil. Ali je kaj opravil?

Misli, misli. Ko kamen v tolmunu je tonil v njih.

Misli na preteklost so mu bile muka, ki jo je komaj tisto noč spoznal. Nikoli v svojem življenju se ni oziral na dni, ki jih je že preživel. Ni sanjaril. Vsako stvar je imenoval s pravim imenom. »Včeraj« mu je bil brez pomena, »danes« ga je grizel v dušo. Misлити je moral na »jutri«, samo na »jutri«. Na to, kako se bo pretolkel skozi življenje.

Tedaj pa se je znašel na razpotju. Zaman bi bilo skrbeti za jutri. Nekoč mu je rekel oče: »Da imaš le toliko zemlje, da se z eno nogo opreš, pa se lahko poženeš kvišku.« Zdaj ni imel več toliko zemlje, da bi se z nogo oprl. Bil je brez moči kot otrok.

Da bi le drobne bolečine v srcu ne bilo!

»O«, mu je prišlo iz globočine duše.

V ustih se mu je nabrala grenka slina, še v grlu ga je peklo. Kje ima tobak? Spomnil se je, da ga nima več. Pa se je vendar dvignil na komolce in preiskal žepe, v jopiču, ki ga je imel pod glavo. Našel je le nekaj s prahom pomešanih drobtinic, ki jih je vrgel v usta. Okus je bil zoprn. Biló je, kakor da z ostanki tobaka prežvekuje vse svoje življenje.

»Če imaš le toliko zemlje...« Edine očetove besede, ki si jih je zapomnil od prve do zadnje. Dà, saj je imel zemlje, da se je lahko oprl z obema nogama, a je vendar težko ril dalje. Da, dokler je še živel oče. Še ga je videl: velik, nekoliko sključen hodi po delu. Če se je zagrizel v kako stvar, ni popustil ko kuščar. Vsako leto je hodil med drvarje, vračal se je le za nekaj mesecev. A mati in oba sina — on in Miha — so ostajali doma. Ubadali so se v zemljo, redili dve kravi, včasih tudi prešiča. Njiv so imeli malo. Premalo, da bi od tega živeli. Če bi ne bilo očeta in rumunskih gozdov, bi bili stradali. Pre-

teklo je leto za letom. Pa je vzel oče njega, Toneta, s seboj v svet. Čez dve leti tudi Miho. Nosila sta drvarjem vode, dokler se nista priučila žagi in sekiri. Pa jima je rekel nekoč oče: »No, zdaj pa poizkusita sama.« In sta poizkusila. Oče je ostal doma, tožil je za bolečino v prsih. Pred letom ga je bilo stisnilo posekano drevo. Ko sta se neke zime brata vrnila, sta našla mater samo. S tem je bilo konec Tonetove mladosti. Dogodki so se vrstili drug za drugim, si podajali roke kot pri plesu. Ženitev, materina bolezen in smrt. Miha se je odtrgal od hiše in se oženil na gostijo. Da mu je izplačal delež, se je moral zadolžiti. Otroci so prihajali drug za drugim. Nekateri so pomrli, pet jih je ostalo. Mica ni mogla vsega zmagovati sama. Tone je ostajal doma. Živeli so od tega, kar jim je dala zemlja in dnina. Tega je bilo malo. Hrbet se je krivil od jutra do večera, v dušo je legala mrka nejevolja. Bratu je bilo laže. Ni bil navezan na hišo in na zemljo. Vsako leto je hodil v svet, postavil si je bajto. Bila je majhna, a zidana, lična ko škatlica. Tonetova hiša je bila lesena. No, danes ta dan tudi Mihu gre trda. Pa komu danes ne gre trda? Njemu je šlo vse življenje še stokrat trše. Ko so mu otroci nekoliko odrasli, bi bil lahko šel v svet. Pa so mu delo in pomanjkanje tako sključili hrbtenico in oleseneli ude, da bi se bil razjokal. Osivel je in se postaral, preden se je tega zavedel. »Pojdejo pa fantje,« se je tolažil. Globoko v duši mu je tičal trn, imel je občutek, da mu je življenje storilo krivico. Napravilo ga je trdnega. Tajil je vsako nežnejše čuvstvo, četudi se je kdaj porodilo v njem.

Le tiste dni ga ni mogel več tajiti.

Prekleta misel, ki ga je pekla ko žerjavica... Dvignil se je in napeto poslušnil. Zdelo se mu je, da je zaslišal klic. Morda Lojze stoka v sanjah? Žena?

Hotel je spet leči, a ga je bridko zaskrbelo. Do žene nikoli ni gojil nežnosti. To mu je bilo tako tuje ko razmišljanje in dolge molitve. Tudi nežen biti ni znal. In zdaj? Biló mu je, kakor da mu je nekaj oklenilo srce in mu ga vsega izželo in zmehčalo.

Ali je to še on? Stresnil se je, kakor da se zgraža nad svojo lastno podobo.

Podrsal se je s peči na klop. V temi ni mogel najti šolnov, da bi si jih nataknil. Bos je stopical do kamre in odprl vrata. Pogledal je v ozek prostor z dvema oknoma, s posteljo in skrinjo. Na polici v kotu se je pod podobo Matere božje kadila brlevka. Po stenah se je razlivala pajčevina medle svetlobe. Nekaj je je padalo tudi na obraz bolnice. Bil je bled, podolgovat, izsušen. Okrog ust in oči so ji ležale sence. Ni se zganila, še dihanja ni bilo čuti.

Ali spi? Ne bi je hotel buditi.

»Ali ne ležiš, Tone?« se je oglasila.

»Saj sem spal.«

Od čudne nežnosti mu je zadrhtel glas.

»Ne spiš,« je težko govorila. »Saj te slišim, da ves čas vzdihuješ.«

Vzdihuje? Ona ga sliši? Postalo mu je sitno. Ne, ni maral kazati svojih čuvstev. Dà, res, v svojem življenju nikoli ni vzdihoval. Klel je, a vzdihoval ni. Zato se Mica vznemirja.

O tem ni maral govoriti. Pomračil se je.

»Ali česa potrebuješ?« jo je vprašal s tršim glasom kot prej. »Če želiš, ti skuham.«

»Bo že Tinica, ko vstane. Pa lezi!«

»Bom že.«

Umaknil se je v izbo in sedel na klop k peči. Položil je roke na kolena in nekaj časa topo strmел pred se.

V oknih se je že svetilo. Delal se je dan. Skozi zamazane šipe je bilo videti veje dreves ko črne čipkaste vzorce na sivem nebu. Obrisi hleva. Daleč tam zadaj temno pogorje, ki se je vleklo proti jugu. V izbi je bilo že razločiti posamezne predmete, ki so vstajali iz mraka. Na klopi je ležalo Lojzetovo zleknjeno telo. Enakomerno podrhtavajoča sapa.

Pređen je bilo jasno razločiti podobe na steni, se je telo na klopi stresnilo in se dvignilo.

Lojze si je segel z roko na neprespani obraz, kot da trže z njega ostanek zaspanca. Pogledal je začudeno, kakor da je nevede zašel v nepoznan kraj. Okroglo glavo so mu obraščali kodrasti, skuštrani lasje. Strmel je v očeta, kakor da se čudi: kdo je starec s sivimi zalisci in vdrtimi lici?

»Ali imaš kaj tobaka?«

Lojze je segel v žep in mu vrgel zavitek. Oče ga je ujel, basal pipo in gledal sina, ki mu je telo od trudnosti lezlo na mizo. Pričakoval je besede. Ni je bilo.

»Sinoči si dolgo hodil,« si je prižigal pipo.

Sin je vedel, kam to meri. Za trenutek se je ozrl skozi okno.

»Nič nisem opravil,« je spregovoril po premolku. »So že oddali... Saj nas bodo še pustili v hiši.«

Jernač je srdito vrgel ogorek vžigalice po tleh.

Ne, tega ne. Da bi v lastni hiši gostoval, če tudi le za minuto... Če bi žena ne bila bolna, bi bilo laže. Da se je moral šele včeraj spomniti na bajto, ki so jo v sosedni vasi oddajali v najem. Bajto in svet. Pa so mu jo vzeli pred nosom.

Obšla ga je razburjenost, da je spuščal vedno gostejše oblake dima pod strop. Ne, v tej hiši niti trenutka več... Sin je znova legel po klopi. Počakal ga je, da je zaspal. Nato se je stokaje obul, si oblekel jopič in vzel klobuk s klina.

Stoje pred hišo se je ozrl.

Bilo je že svetlo. Drevesa so se jasno risala na rjavem ozadju. Le v nasprotnem hribu so bile zaseke in drevesa še medlo zastrta. Veter je ponehal. Preko neba so ležali kosmičasti oblaki. Le vzhod je bil na gosto zastrt.

Stokrat, tisočkrat je Jernač stal na tistem mestu in se razgledoval za vremenom. Danes ta dan se mu je zemlja zdela drugačna kot kdaj prej... Vseokrog so se na širokem podnožju vlekla gorska kolena, kolki, rebri, a na njih raztreseni domovi skriti med drevjem. In nad njimi do vrha hriba gozdovi in senožeti. Kadarkoli je šel v Smrečje k maši, je z nasprotnega hriba najrazločnejše videl svoj grič. In vrt in hišo. Od daleč je bila ta zemlja kmetija. Srce mu je zaigralo.

Ob tem spominu je pogledal v tla, kakor da se nečesa sramuje.

Pred seboj je zagledal parobek. Tu je stala tepka, je pomislil. Ko se je bil njegov ded priženil k hiši, jo je bil zasadil. Že dolgo let je od tega. Bila se je tako razbohotila, da je iztezala veje čez vso streho. Rasla je v tri vrhove. Nekoč je bil kot deček padel z nje in si izvil nogo. Strela je udarila v njo. Vihar ji je odlomil krajni vrh. In še enega. V duplu so se naselili sršeni. Izžgali so jih z gorečo slamo. Takrat bi jim bila skoraj zgorela hiša. Tepka z enim vrhom je stala ko invalid, ni več rodila. Ni se mogel odločiti, da bi jo požagal. Šele tiste pomladi, ko je bila usoda hiše že zapečaten, je padla... Bila je ko steber rodu, ni je več.

Počasi se je zganil in stopil na klanec. Hodil je tiho, kot da gre za tatvino. Ozrl se je proti sosеду. Izmed drevja je gledala hiša z rdečimi okni. Ljudje so še spali. Korito, iz žleba je curljala voda. Nad studencem se je širil gozd, med drevesi je še ležal mrak.

Jernač se je izognil poti, ki je vodila mimo hiš. Ni maral koga srečati. Zavil je na stezo. Ob strani so stale sive skale in velike bukve, ki so iztezale veje na pot. Po tleh so se vlekly korenine ko rjave kače. Noge so mu šumele v listju. V vrhovih je zdaj pa zdaj zastokalo.

Prišel je do znamenja in se je prekrizal.

Obletavale so ga misli, ki so mu bile pijane ko hoja.

Na tihem se je jezil, da Lojze nič ni opravil. Prikrajšana bi mu bila ta pot, ki se mu je zdela težka kot da gre beračit... Stresnil je z glavo. Vzel je pipo iz žepa, a je spotoma pozabil, kaj je hotel. Oči so mu obstale na trhlih parobkih. Dà, tu je bila njegova gmajna. Tu je bil posekal les za novo hišo. Že oče jo je hotel zidati. Pri Gričarju so podirali staro poslopje, dali so mu kamenja, ki ga je zložil nad klancem. Tam je ležalo. Oče je umrl, a je naročil materi: »Naj Tone ne pozabi hiše.« Saj ni pozabil. Kadar se je spomnil na očeta, ga je ugriznila tudi misel na hišo. Pa je odlašal od leta do leta. V tistih tesnih časih ni bilo misliti na to. Lesena hiša je stokala v viharju, propuščala mraz in ga opominjala. »Spomladi,« je sklenil. Les je imel, a kdo bo plačal delavce? Prišla je pomlad, poletje, nova jesen in nova zima. In tako leto za letom... Trije fantje: Jože, Lojze in France. Vsi trije so hodili v svet. Kadar so se vrnili, je bila hiša premajhna. Fantje so se smejali, a hčeri — Tinica in Julka — sta godrnjali. Vse leto sta spali v podstrešju, pozimi zmrzovali. Nekoč je rekel Jože, starejši: »To leto bomo zidali.« Oče ga je pogledal —

česa se fant ne loti! Ni mu branil, le naj poizkusi. Vsi so se uprli pri delu, le malo tuje moči so potrebovali. Res, da fantje niso šli v svet, a hiša je zrasla do jeseni. Ni bila večja kot prejšnja, a bila je zidana, imela je podstrešnico za dekleta. Jože se je od zadovoljnosti potresal, a Jernač se je čutil rahlo osramočenega. On ni zmogel, a Jožetu se je posrečilo. Morda le poguma ni imel... Tedaj mu je bilo, kot da se mu je prvič zasmajalo življenje. S pomočjo sinov se je rešil dolga. Niso delali le zase, odrinili so mu nekateri goldinar. Pa se je nenadoma vse spremenilo. Prišla je vojna, udarila med sinove ko volk med ovce in jih je razpršila. Trije sinovi — vsi trije so šli. Tudi Potokarjev Andrejec, ki je lazil za Tinico in se je zdelo, da ga tudi ona rada vidi. Pa ni preveč žalovala za njim. Že v drugem letu se je poročila z nekim gostačem pri fari. Jernač je zopet ostal sam z ženo in Juliko, ki je bila še dekletce. Fantje so pisali rdeče dopisnice s fronte in iz bolnice, kamor jih je vrgla usoda. Ne, vojna jih ni pohabila. Rane, ki so se jim zasekale v meso, so se jim kmalu zarasle. Le Andrejcu je bilo pokvarilo nogo. Tiste dni se je vse drago prodalo, le Jernač ni imel ničesar prodati, ostal je revež. Pred koncem vojne je umrl Tiničin mož za jetiko, z otrokom se je vrnila v hišo. Vrnili so se tudi sinovi. Le prejšnje življenje se ni hotelo več povrniti. Vse je bilo sprevrženo, ne samo na zunaj, tudi notranje. Jernač je zijal. Z razumom tega ni bilo mogoče razumeti. Še sinove mu je bil svet izmaličil. Govorili so stvari, o katerih se jim prej še sanjalo ni. Kadili so cigarete, se oblačili po gosposko. Pa nemir, kakor da nosijo sršene pod kožo. Jože, v katerega je polagal največ upanja, se je poslovil, od takrat ga ni več videl. Pri vojakih je bil spoznal neko dekle v Banatu, z njo se je oženil. Toliko zemlje da ima, da bi ne menjal z največjim kmetom pri fari. To je dišalo po bahanju, a Jože vendar ni bil širokoustnež. Dà, tudi Lojze je bil pri njem in je vse potrdil. Na svoj delež pri hiši se je kratkomalo požvižgal. Da, da, to je bil cel fant! Če se je Tone le spomnil nanj, so se mu upadla lica razširila v nasmehu. Ko bi bil ostal doma, bi bilo morda danes vse drugače.

Jernaču je bila zlezla glava globoko na prsi. Prekoračil je bil gmajno, stopil s steze na klanec. Nad klancem se je širil sadovnjak z visokimi, starimi drevesi, a pod klancem gozd. Iz mraka so kipela siva bukova debla.

Natlačil si je pipo in jo prižgal.

Skozi oblake dima mu je sijal Jožetov obraz. Eh, ti moj Bog! Pa se mu je nenadoma prikazala druga podoba, ki je bila bridkejša. France! Od treh fantov najmlajši, najnemirnejši. Hoditi v svet, se vračati po enkrat na leto, to bi mu bilo po srcu. Nemogoče. Na svet je bil sedel hudič ko kokoš na jajce in zlegel zlò. Kdor je odšel, se ni več vrnil. Nekateri so odšli v Jugoslavijo, a drugi v Argentino. France si je utepel v glavo Avstralijo. Kdo je že kdaj šel v Avstralijo? Nihče. Pa če si je ta fant kaj zabil v glavo, je bilo vse zastonj.

Zahteval je delež in nekaj posojila. Bila je velika vsota. Vsi so se temu uprli. Nič in nič. Posodil je Gričar. France je odšel. Čez dolge mesece je prišlo pismo, da se mu dobro godi. In nato drugo pismo, ki ni bilo od njegove roke. Bil je že mrtev. Ni bilo mogoče verjeti. In vendar je bila resnica.

Jernač je postal in grenko izpljunil.

Franceta ni bilo več, a dolg je ostal. Čepel mu je za vratom ko ris in mu je pil kri. E, hudič! To so bili udarci, ki ga niso več pustili hladnega. Imel je razločen občutek, da se ne more več rešiti. Postal je brezbrizen. Ko je Julika odšla v mesto, še z očesom ni trenila. Le naj, še ona! Pa se je nekam pogospoščila, da ga je bilo skoraj sram, kadar je prišla na obisk.

Še je stal na klancu. Pipa mu je bila ugasnila. Iztrkal jo je ob palec in jo vtaknil v žep. Solnce je bilo že posijalo na Peči. Zganil se je, koraki so mu zveneče peli na klancu.

Misli ga niso zapustile. Zajedale so se vanj ko rja v železo.

Pet jih je bilo. Zdaj je en sam — Lojze. In Tinica. Pa Tinice ni štel. Če bo hotela ostati pri hiši, se bo morala zgovoriti z Lojzetom. Ker se je bal svaje, ga je to skrbelo. Pa zdaj je ta skrb odpadla, nenadoma se je vse razvozlalo. In za vse... No, Lojze, saj nič ne reče — spočetka se je oklenil hiše in delal ko klop. Pa mu je nenadoma izginil smeh z obraza. Postal je zamišljen, polastila se ga je nejevolja. Še za tobak ni imel, ob nedeljah ga je bilo sram ponošene obleke, dasi je bila še čisto dobra. Dela je dobil le za kak mesec. Ko se je vrnil: »Preveč ljudi.« Ta beseda je zvenela skoraj pregrešno, a je visela nad hišo ko môra. Kako bomo živeli? To vprašanje si je Jernač v svojem življenju stokrat zastavljal, nikoli tako pogosto kot zadnja leta. Dà, če bi jedli samo enkrat na dan. Koprive na mleku, kot so pripovedovali stari ljudje, ki so že ležali v grobu. »Fej!« je izpljunil Lojze. Dà, če bi nosil obleko, ki mu jo je zapustil ded, sedel v zdiču, žvečil sladke koreninice in poslušal novice, ki so jih prenašali berači. Pa on je bil po svetu, oči so mu bile na široko odprte, nekatero knjigo je imel na polici. Tistega dne, ko je našel društvena vrata zaprta in ni bilo več časnika v hišo, je udaril po mizi: »Hudič, pa se učimo lajati!« Jernač tega srda ni razumel. Kaj mu je res toliko do tistega papirja in do spakovanja po odrih? Strah ga je bilo, ko je začel sin hoditi z nahrbtnikom čez mejo, se vračal v noči in skrival v senu, kar je prinesel. Mica je vsako noč, če sina le še ni bilo, natiho prejokala. On pa je bedé srdito žvečil tobak, da se mu je zaletavala slina.

Da, da. Vse to je bilo bridkó, vendar es je nasmehnil. Za trenutek je postal na razpotju, nato je krenil po klancu na levo.

Prišel je do Čufrove hiše. Dolgo poslopje, hiša in hlev, drugo vstric drugega. Pod vrtom je stala pajštva, bila je naslonjena v breg ko počivajoča starka. Streha je kazala gola rebra... Biló je kazno, da že dolgo ni kdo stanoval v nji.

Jernač je postal, kakor da se ne more odločiti. Tedaj se je prikazal izza hiše možak, ki je bil suh ko trlica. Na hrbtu je nosil listnik, a v rokah grablje. Očividno je bil namenjen po steljo.

Tone je zakašljajal.

Čufer se je ozrl in pomežiknil, kot da ga nekaj slepi. Moža sta se pozdravila.

»Po listje?« se je Jernač stežka odhrkal in pogledal po sadovnjaku.

»Hm, da. Zdaj je še čas, dokler je suho vreme. Če bo le držalo.«

»Z luno se lahko sprevrže,« se je Tone ozrl po nebu.

Molk. Jernač si je nabasal pipo in si jo prižgal. Skozi dim je strmел na pajstvo, ki jo je napol zakrivala gola krošnja košate črešnje.

»Pajštva ti stoji prazna,« je izdaval.

Hlinil je mirnost, a je od bridkosti in sramovanja vse drhtelo v njem.

»Prazna. Nekaj ropotije je v njej.«

Jernač je molčal, kakor da je zadeva vredna pomisleka. Glas mu ni hotel iz grla.

»Meni bi jo dal,« je spregovoril. »Za kako zimo.«

Ni ga mogel pogledati v obraz.

Čufer je počakal le toliko, da je izpljunil.

»Kajpak, da ti jo dam. Le streha pušča in očediti jo je treba. Pa to se hitro naredi. Stene so v dobrem stanju, le kaka šipa manjka.«

V Jernaču je dobro zapelo. Neka zveneča pesem v vsej mračni bridkosti. Ni se mogel premagati ne kaj reči, dokler se mu čeljust, ki se je bila čudno vznemirila, ni nehala tresti.

»Kaj ti bom razlagal, saj veš, kako je,« je bil čudno raznežen. »Človeku se vse pripeti.«

»Bog pomagaj!«

Čufer je začel govoriti o drugem, da bi sosedu prikrajšal sramoto in bridkost.

Ko se je Jernač vračal po klancu, mu je bilo laže pri srcu. Še noge so mu bile prožnejše. Šlo je gladkeje kot si je mislil. Dà, Čufer je imel glavo in srce na pravem mestu... Le prav na dnu duše je še ostalo nekaj in ga je grizlo.

Na razpotju je znova postal. Pred njim je stal križ, na njem je bilo razpeto Kristusovo telo. Solnce in dež sta mu izlizala barve, les je že prhnel. Šegel je po klobuku in si z njim pokrill prsi. Gledal ga je, ki je v svojem trpljenju upiral oči nekam v zemljo. Zdelo se mu je, da imata neke račune med seboj. Res, nekatero nedeljo je bil zgrabil za delo, a pri tem ni občutil grizenja vesti. Nikoli ga ni klel, a ga tudi nikoli ni česa prosil. Poln posvetnih misli je hodil mimo njega ko mimo štora. Le poslednje čase, ko so ga nesreče pogosto obiskovale, je dvignil kdaj pa kdaj srdit pogled proti nebu, a je molčal. Le lani, ko je bil prejel sporočilo o sinovi smrti, so mu bile omahnile roke, čelo je pritisnil na mrzlo steno, nekaj prej ne-

znanega mu je stopilo v srce. Prvič se je rahlo zavedel božje roke. Pa to je bilo samo za trenutek. Že se je izravnal. Je mar delal greh, ko se je mučil in ubijal vse življenje? Se je tako hudo pregrešil, če je otresel sosedovo drobnico ali pobral izgubljeno orodje? In če je pri žganju osleparil gosposko, ki ga je žulila do kosti? In zdaj... zdaj bo izgubil hišo, zemljo, vse, kar je položil vanjo. Za trenutek mu je klonila glava. Morda pa je za tem neka skrivnost, ki je on ne pojmi. Nekaj plahega, skelečega, skrivnostnega mu je ležalo na duši. Dvignil je roko in se trikrat prekrižal.

Pokril se je in odšel zamišljen dalje.

Vežna vrata so zijala na stežaj, pozabil jih je bil zapreti. Znova je sedel k peči in položil roke na kolena. Izba je bila že polna jutranje svetlobe, domači so še vedno spali. Ni se jih upal buditi. Naj le spijo to zadnje jutro.

Prva je vstala Tinica. Vstopila je in se je po poti zapenjala. Podolgovat obraz, rdečica na licih. Lasje so ji v pramenih padali na ramena. Strmo je pogledala očeta.

»Poglej k materi, če česa potrebuje.«

Z leno hojo se je odzibala v kamro. Jernač je gledal za njo. Bila je postavna ženska, nekoliko oglatih kretenj. Pa dedove trme. Če se je zagrizla v kako stvar, je zlepa ni bilo odtrgati. V nekaterih trenutkih se je je skoraj bal. Odkar je mati zbolela, je bila za gospodinjo pri hiši. Gledala je za Andrejcem, ki ga je bila med vojno tako naglo pozabila. A on, se je zdelo, ne more pozabiti njene nezvestobe. Izmikal se ji je ko riba. To jo je delalo razdražljivo. Pa se mu ni nehala nastavljati. Postalo je že skoraj očitno, tako da se je Jernač na tihem sramoval. Da bi ji katero rekel, se ni upal.

Stopila je iz kamre in povlekla brata za nogo.

»Vrzi kravi klaje, da bom pomolzla.«

Odšla je v vežo in pustila odprta vrata. Lomila je treske in kurila ogenj. Lojze se je pretegnil in uprl v očeta prodirni pogled. Nato si je začel zvijati cigareto.

»Pri Čufru sem dobil pajštvo.«

Fantu so za trenutek zastale roke. Pihnil je dim skozi nos.

»Ali ne bo premajhna?«

Saj zanj mu ni bilo. Še dan, dva — nato pojde. Jože ga je povabil k sebi. Odhod mu je bil lahek, saj ni imel dekleta. Brat je vabil tudi očeta in mater, a je mati prav zdaj zbolela. Z njo je moral ostati tudi oče, čakati, da mu žena ozdravi ali umre. Ta misel je bila bridka — pa zakaj bi resnici ne gledali naravnost v obraz?

»Majhna je,« je oče potišal, »pa se bomo že kako stisnili. Saj tako ne bo za dolgo,« se je plaho ozrl proti kamri. »Za Tinico bo potem že dovolj prostora.«

Na pragu se je prikazala Tinica, oči so se ji pobliskale

»V pajštvo že ne grem,« je zasigala.

»Kam pa pojdeš?« se je oče zavzel. »Tu ostaneš?«

»Vsi bi bili lahko ostali,« je jezno vrgla in se okrenila.

Oče in sin sta strme gledala za njo. Včasih je bila nerazumljiva, nobena beseda se je ni prijela... Kar je rekla, ju je nekam bridko zadelo. Morda sta se res čutila nekoliko kriva. Oba, Jernač in Lojze. Bolj Lojze.

Še vsem je bilo živo v spominu, kako je bil tiste pomladi prišel neke noči ves potán in preplašen domov. Brez nahrbtnika in brez klobuka. Dolgo niso mogli spraviti kake besede iz njega, meril je izbo in stiskal zobe. Vsak hip je pogledal v okno, preplašil se je vsakega. Brez besede so strmeli vanj, slutili so, kaj se mu je moralo zgoditi. Pri hiši je bila taka revščina, da mu niso imeli kaj ponuditi za večerjo. In prav takrat jih je Gričar nadlegoval radi denarja. Ne, da bi jim ne zaupal, a ga je sam potreboval. Pa saj ta ni bil edini dolg. Delali so jih v upanju na boljše čase. »Pa prodajmo!« je Lojze zaškrtal z zobmi. Čutili so, da jim voda sili v grlo, treba se je bilo rešiti. Pa kdo bo kupil? Nekateri bi bil prodal, a so morali ostati. Tistega večera še nič niso sklenili, a misel jim je ostala v duši in jih je grenčala. Jože jim je isto svetoval. Ne, ne rešijo se več, še globlje se bodo pogrezali. Gozd je bil poln lepega lesa, hišo z vsem je kupil lesni trgovec Iskra. Les je že posekal, a hišo z zemljo jim je pustil do jeseni. Poplačali so dolgove, delež Juliki, ostalo je le malo denarja, ki jim je kmalu skopnel. Za celo posestvo ni bilo kupca, zato pojde po kosih na dražbo. Ne, to zanje ni bila nikaka sramota, saj so hišo prodali. Šele v zadnjem trenutku, ko se je bilo treba ločiti od zemlje, jih je grizlo v dušo.

Oče in sin sta mislila vsak zase in molčala.

Tinica je nesla materi čaj. Nikogar ni pogledala, dasi sta jo oče in brat iskala z očmi. Na pragu je zadela v sina. Desetletni deček z rjavolaso glavo je bil pravkar pritekkel z izbe.

»Slavko, moli z očetom,« mu je rekla.

»Vidva molita,« je rekel Jernač sinu. »Bom pa jaz vrgel kravi.« Stopil je pred hišo.

Na pobočju sosednjega hriba se je razlivalo solnce. Na rjavih jesenskih tleh se je svetilo ko čisto zlato. Le hiša je bila še v senci. Starec se je ozrl po sadovnjaku, po drevesih, ki jih je bil on zasadil. Nato je s pogledom uprtim v noge odšel v hlev.

Krava ga je spoznala, otrnila ga je z gobcem in zamukala. Položil ji je seno v jasli in ga ji zrahljal. »Cikana, mirna, cikana! Ne šlevi me vsega, no!« Z živalmi je bil neredko zgovornejši kot z ljudmi. Tistega dne mu je bila posebna mehkoča in trepet v glasu. Oslonil se je na jasli in gledal žival, ki je žvečila. Iztegnil je roko in jo je popraskal med rogovji.

Vstopila je Tinica. Jernač je odtegnil roko, pogledal v pajčevine in se odkašljal. Ko je hči počenila pod kravo, je stopil iz hleva.

„Kam s kravo?“ je pomislil. „Pri pajštvi je kozjak. Za zdaj že gre, a pozimi. Saj bo zmrznila. Piče ne manjka, vendar jo bo treba prodati...“

Noga mu je srdito zapela ob kamen.

Na tnalni je zagledal sekiro. Kdo jo je čez noč pustil pred hišo? Gotovo Slavko, ta falot! Še se je čutil gospodarja. Ko mu je deček priletel pod noge, ga je zgrabil za roko.

»Ti, pob, ali poznaš to? Tu pustiš sekiro, à, da jo kdo odnese?«

Deček ga je presenečen pogledal. Pa so ga v tistem trenutku zanimala druga vprašanja.

»Oče, ali pojdemo res v pajštvo?«

Jernač je zavzet zastrmel v vnuka. Glej ga! Ta edini se veseli. Morda celo težko čaka trenutka... Pomiril se je, a nič ni odgovoril. Pustil je dečka, ki je tekkel k materi v hlev. Sam pa je nesel sekiro v hišo.

Lojze je bil odprl okno. Gledal se je v šipi in si česal lase. Oče ga je samo ošinil s pogledom, nato je stopil v kamro.

V težkih urah je vsakokrat iskal pomoči le pri sebi. Zdaj ga je z neko neumljivo silo vleklo k ženi. Nepremična je ležala na postelji in pokašljevala. V prsih ji je cvililo ko nenamazano kolo.

Sama betežna ga je vendar pogledala s toplo skrbjo. Ta pogled ga je pobožal, vendar ga je stežka prenašal. Ozrl se je po prostoru, kakor da ne ve, kaj naj stori, kaj naj reče. Hotel bi bil povedati nekaj tehtnega, tudi zase tolažilnega, a ni našel besede.

»K Čufru gremo,« je pognal iz sebe.

»Slišala sem,« je dahnila bolnica. In čez trenutek molka: »Kakor je božja volja.«

V njenem glasu je bilo nekaj, kar ga ni moglo potolažiti. Mrko mu je leglo na dušo.

»Saj tam bo tudi dobro,« je jeknil.

»Saj nisem nič rekla.«

Prišlo mu je, da bi se bil nad čim, nad čemerkoli, strašno razihtinil.

»Tinica pravi, da ne pojde nikamor,« so mu zaplale nosnice.

»Moj Bog, saj samo tako reče,« je vzdihnila žena.

In zopet ni bilo jasno, čemu vzdihuje. Radi Tinice? Morda je bila selitev tudi nji težka. Vzdihi so mu legali na dušo ko tramovi. Ah, dà, saj ona je bila že od nekdanj tako zelo občutljiva. Saj je bilo še njemu bridko, dasi do tistega trenutka tega ni mogel javno priznati. Pa zdaj ga je zgrabilo ko s kleščami. Vrag, da mu je beseda tako težko šla z jezika!

»Vidiš, Mica, kako je prišlo,« je začel, a se je skoraj prestrašil lastnega glasu. »Ko sva se vzela, tega nisva mislila, ne?«

Zamahnil je z rokama, kakor da se potaplja v neki črni gmoti. Žene ni pogledal. Pa je čakal njene besede. Mici se je nabiral obraz

v joku, a je molčala. Ni je ganil zmisel besed. A da jih je govoril Tone, ta trdi človek, ji je čudno seglo v srce. Molk.

Jernač se je okrenil in naglo zapustil kamro.

Lojzeta ni bilo več v izbi. V veži je Tinica precejala mleko in ropotala s posodo. Postal je z rokama ob telesu. Kam naj se dene? Ni imelo zmisla, da bi še delal. Toda na nekak način je moral ubiti čas in misli.

Odšel je na tnalno in drobil poslednje veje.

Tinica je sedla pred razbito zrcalo, si česala lase in si spletala kite. Še ob nedeljah si ni s tako skrbnostjo urejevala pričeske. Slavko se je igral z vlasnicami. Tinica se je ozrla po njem.

»Pojdi gledat, če že prihaja teta.«

Deček se je sprožil ko hudiček, že je bil pred hišo. Okobalil je leseno kozo in gledal po pobočju... Dà, Julika je bila pisala, da pride iz mesta. Da bo še enkrat posedela v svoji rojstni hiši in pozdravila brata, preden odide... Klanec se je vil mimo Potokarja, med njivami, se zgubljal v gozdu. Tako je včasih deček po ure in ure čakal mater, dokler se ni prikazala izmed dreves. Ni slišal deda, ki je pometal treske, ne strica, ki je brez miru kolovratil okoli hiše. Tudi ne mater, ki je bila odšla v podstrešnico. Oči je upiral v sivo točko ob gozdu. Izenada je zaploskal z rokama in zavpil:

»Mati, teta Julka!«

Tinica je skoraj za praznik napravljena stopila pred hišo in pogledala navzdol.

Da, Julika. Nosila je svetlomodro obleko, bila je gologlava pa pozibavala se je v hoji. Ko je prišla do Potokarja, ni krenila na grič, stopila je na stezo, ki je vodila proti bajti pod sivo skalo. K Andrejcu!

Tinica si je segla z roko na lice, rahlo jeknila in se sesedla. Z dlanjo si je podprla brado in z nemim srdom gledala po pobočju... Vsi so vedeli, da Andrejc Tinici izbeguje, a nihče, da je Juliki pisaril v mesto. In da mu je ona odgovorila z eno samo razglednico. Ona je to vedela. In tudi, da se Julka na tihem posmehuje njegovi kruljavi nogi. Dà, Julika je bila visokoteča. In zdaj? Čemu je najprej šla k Andrejcu?

To ji je bilo ko udarec v srce. Vsa se je sključila in zagrenila, ni mogla odtrgati pogleda od bajte. Z očmi bi bila prodrila stene.

»Tinica, ali ne slišiš, da te kliče mati?«

Zdrznila se je in se dvignila. Brat je stal na pragu. Dà, mati. Takoj. Nehote je mečkala predpasnik. Z odsotnim pogledom je odšla v hišo.

(Dalje)

JOŽE POGAČNIK

NA TEMNIH PRELAZIH

Ljudje,
za besedici dve
na potih vrvečih se oddehnimo,
vrnimo se vase, poglejmo v srcé —
za zdravje naj bo:
Kako živimo?

V strahove še vérujemo
in imamo velike oči.

Naše razrite ceste so same kotanje,
vsaka vožnja po njih nas zamolklo boli.
Kakor priklenjeni smo. In vozniku krmilo
se samo iz rok otopelih je izvilo.
Vlakov sprevodniki
so le še kot blodne postave iz sanje.
Kam vozijo vlaki?
Odgovora ni.

Družinski oče zvečer
zapira ograjo za vrtom in dver —
in vendar vso noč se jim zdi,
da nekdo pred vrati mrko stoji.

Ali se jutri to vreme moreče
sprevrže nad nami v čisteči vihar?
Ali segnijemo vsi kot gluh cvet,
ki niti živali na paši ni mar?

V brzih vozovih starci sedimo molcé —
kaj naj bi umirajoči jetniki počeli?
Zadnja in najcenejša modrost je še moten nasmeh,
vanj še najbolje poslednje skrivnosti smo ujeli.

A tam na samotnem in tihem otoku
neki neznanci molitve golcé —
ti pusti in zaničevani menihi
morda pa res nas vse skup preživé...

O ČASNIKARSKI SLOVENŠČINI

2. Levstik.

Drugi mož, s čigar imenom je zvezana zgodovina časnikarskega jezika, je Levstik, ki je urejeval list *Naprej* (1863) in pozneje veliko pisal v *Slovenca* (1865—67) in *Slov. Narod*. Če omenjamo med časnikarji Levstika, ne smemo misliti, da je pisal običajen časnikarski jezik, ki je natrcan slovanskih in romanskih besed in nima nič ljudskega na sebi. Res je vpeljal nekaj nepotrebnih izposojenk, ali reči moramo, da je bil časnikarski jezik samo pri Levstiku zares slovenski. Segel je do globin ljudskega jezika in je iz njega naredil novo časnikarsko frazeologijo, po kateri poslej v časnikih zastonj vzdihujemo. Levstikov časnikarski jezik se loči od njegovega umetnostnega jezika. Isti čas, ko je v časnikarskih člankih rabil slovanske besede, je pisal v povestih slovenščino, vzeto čisto iz ust dolenskega kmeta (*Deseti brat* 1863, *Doktor Bežanec v Tožbanji vasi* 1870). Tudi je časnikarski jezik večkrat menjal, kakor so se menjavale njegove politične prizadetve. V *Napreju* je pisal toliko srbskohrvatskih in drugih slovanskih izposojenk, kakor bi se bili ponovili ilirski časi, pozneje se je unesel in je pisal čisto slovenščino; po l. 1871. je rad rabil ruske besede, vendar ne v tolikem številu kakor v *Napreju* srbskohrvatske.

Do l. 1860. je bil Levstik proti vsaki mešanici. Ko pa je prišel l. 1861. kot tajnik slovanske čitalnice v Trst, ga je življenje pripeljalo v osebne stike s Slovani. Iz tržaških dopisov po Novicah izvemo, da so l. 1861. ustanovili tamkajšnji Slovani čitalnico, katere udje so bili Slovenci, Srbi, Čehi in Poljaki (N 1861, 40, 122. 138). Na prvem občnem zboru so izvolili odbor, v katerem je bila polovica Slovencev, polovica pa Srbov in Levstik je imel na njem govor »po slovensko in po srbsko« (N 1862, 38). Ob osebni stiku s Srbi in drugimi Slovani se je tako navdušil za slovanske jezike, da jih je prenašal tudi v časnikarski jezik. To navdušenje ga je zapeljalo, da je v *Napreju* brez kakega razloga, iz samega veselja nad slovanskimi jeziki, pisal zelo veliko srbskohrvatskih, nekaj tudi čeških in ruskih besed. Ko pa je prvo navdušenje minilo, se je zopet oklenil domačega jezika.

Srbohrvaščino je uvajal v *Napreju* iz političnih nagibov. To se dá spoznati iz novic o Srbiji, kjer piše: »želeti je, da bi Srbija trdno stopila na noge, ker njen poklic je svet; kadar pride ura, v kateri se osvobodi balkanski polotok, Srbija ne bode zadnja sedela v zboru, ki bode imel določiti, kod se potegnejo nove meje« (str. 6). Slovanski jeziki so mu pomenili politično moč. Ko je grof Anton Auersperg v kranjskem deželnem zboru 28. januarja 1863 govoril, »da se ima

Ljubljana obračati na Dunaj, ne pa v Zagreb, Beli grad ali v Cetinje» (35), odgovarja Levstik, da grof s tem le na to meri, »da bi nam jezik vedno občépel med kmeti in pastirji, ter nikoli ne dobil ključa do gladkih dvoran bliščeče gospode, pa da bi se tako narod laže nemčil« (38). Srbohrvaščino je uvajal tudi zato, da bi se tudi ona kot enakopravna bližala slovenščini. »Naše prizadevanje vsak dan jasnejše priča, kako želimo jezik osnažiti; kako ga sučemo, da bi se približali posebno Hrvatom, kolikor moremo: ali žalostna resnica je, ... da nam oni hité naproti dosti menj, nego mi njim; pa vendar bi tudi njihovo približavanje rodilo njim obilo koristi, ker očitno kažó, da bi se v pisanji vendar le radi združili z nami; samo da se združiti ne želé tako, kakor mi želimo, temuč najraji bi nas imeli uže zdaj precej med seboj; to je pa nam čisto nemogoče... slovenski pisatelj potrebuje drugih slovanskih narečij, posebno pa hrvaško-srbskega; znano (nam je), koliko nam bi veljal en književen jezik, h kateremu radi pripomoremo (pisano pomotoma: priporemo) tudi mi, kolikor se racijonalno dá brez naše kvare. Menimo pa, da naše besede niso krivične, ako bi rekli: »vi želite darú od nas« (267). Enako se je potegnil za slov. pismeni jezik ob Pajkovem predlogu, »naj bi Slovenci popustili svoje narečje v znanstvenih stvaréh in po časopisih, pa naj bi se poprijeli hrvaščine, slovenski jezik naj samo ostane pri poduku prostega naroda« (zgodovino tega vprašanja je napisal Prijatelj v Razpravah, II: Levstikov politični list »Naprej«, str. 199 sl.).

Po sprejetju dualizma v Avstriji (1867), ko je začel Beust Slované »ob steno pritiskati«, kot se je takrat reklo, in še bolj po nemških zmagah nad Francozi (1871) je iskal Levstik rešitve za Slovence v enotnem slovanskem jeziku in ruski državi. Živel je v romantični veri, da nas bo nemških topov rešil jezik. »Slaveni potrebujejo najprvo enega pismenega jezika, čegar knjige se bodo čitale po vsem slovanskem svetu... ne ostaje nam drugo, nego da tej misli ne damo zaspati in jej nakopavamo cesto, kar nas je koli Slavenov, posebno mi Slovenci (dopis v SN 1871, 20. 3; podpisan: K; Levstikovi dopisi se dajo spoznati po jeziku). »Slaveni mogó hrepeneti samo po tem, da jih en pismeni jezik duševno zveže« (dopis z Dunaja v SN 1871, 44. 2). V drugem dopisu z Dunaja (SN 1871, 48. 2; podpisan: —m—) govori, da bodo ob razpadu Avstrije Nemci požrli Čehe in Slovence. »Povedimo si resnico na vsa usta, ker je čas in treba, da si jo povemo! Slaveni še zdaj nismo ter nikoli ne bomo enoten narod, dokler nimamo enotnega pismenega jezika; a tega jezika poprijeti se, brani Slavenom duševna in telesna lenoba poleg čudovite slepote... Koliko torej more perišče malega češkega plemena opraviti protivno vsem Nemcem? Križem roke držati in povzdajati se na edinega severnega strijca, kateri morebiti na Čehe tako malo kdaj misli kakor na Slovence.« »Slovanov bode samo toliko otetih bodočnosti, kolikor se jih ruščine poprime; vse druge požre nekoliko nemško, nekoliko laško morje, a Madjare požró Slovani. Ravnotežje evropskih držav si je

začelo tako iskati opore, da bode slonelo samo na velicih stebréh enakonarodnih celot. Ta družba enakonarodnih celot se je pri nemških in romanskih plemenih uže dovršila, ter ne bode imela izimka pri edinih Slovanih.« Levstiku se zde izgubljeni Lužiški Srbi in Poljaki; »enako malo se more, ako odcepljeno ostane tudi češko-moravsko pleme spasti za veke, da molčimo o Slovaci, kateri so se brez potrebe ter na svojo pogibelj pismeno odkršili od Čehov... Vsi drugi evropski narodi so uže zedinjeni; samo Slovani plavamo sem ter tja.« Čehi bi bili po razpadu Avstrije izgubljeni, v enaki nevarnosti smo tudi Slovenci, tudi južni Slovani po Levstiku nimajo prihodnosti. »Srbsko pleme samo sebi res prerokuje veliko politično in slovstveno bodočnost; a mi, dasi vemo, kako bode to neprijetno zvenélo junaškim južnim bratom, vendar o tej bodočnosti nekoliko dvomimo. Ruska namreč teži v Carigrad, kamor poprej ali pozneje tudi izvestno pride. Kadar se bode to zgodilo, mnogo zdanjih turških Slovanov pripade Rusom, ako ne vsi, in srbska velikocarska ideja bode uničena« (Slovanski pismeni jezik, SN 1872, 24. 1—2; brez podpisa).

Strah pred Nemci mu je narekoval drugačen pismeni jezik. Poslej mu politične moči ne pomeni srbohrvaščina, ampak ruščina ali skupni slovanski jezik, ustvarjen po staroslovenščini. V tej smeri se giblje poslej njegov jezik. —

Levstik ni imel namena, domače besede spodriniti z novimi izrazi, ampak jezik z njimi bogatiti; rabil jih je sam poleg tujih. Sprejele so se največ zato, ker so jih jeli rabiti Bleiweis in drugi Noviški pisci. Novih besed se drži poseben čar; ko se katera kje prikaže, se je vsi poprimejo in domača beseda občepi med kmeti in pastirji, le v kaki kmečki povesti jo še obsije milost pisateljeva.

Od številnih Levstikovih izposojenk so se v pismenem jeziku sprejele naslednje: boriti se, čin, dovtipen (sl. šegav), nagrada, odobriti, pasma, razlikovati, večč (Naprej 1863); izvestje, možen, pamti-vek (Slovenec 1865—67), izmišljotina, izvesten (sl. gotov), klevetnik, konečno (po shr. in rusk.), nasilje (Sl. Narod), itd.

Boriti se; le-ta shr. beseda pomeni: bojevati se, tepsti se (pravi pomen), poganjati se, potezati se (prenesen pomen); pri nas se rabi navadno v poslednjem pomenu; slovenščina ima za to štiri naštete izraze, od katerih srbohrvaščina nobenega ne pozna (samo bojevati se je znano na hrvatskem ozemlju, na srbskem ne). Nad 20 let so se vsi slov. časnikarji potegovali in poganjali za slov. pravice, ko pa se je jel Levstih boriti zanje, t. j. tepsti, so se začeli tepsti tudi drugi. Levstik: borí se za najsvetejšo stvar (Naprej 13, 22); vendar še sam piše po starem: poganjamo se za svoje pravice (38), oba poslanca se potezata za avtonomijo (110). Domači izrazi so se vendar še nekaj let rabili: V državnem zboru smo se poganjali za narodni uk (dr. L. Toman, N 1865, 313). Čehi so se poganjali skozi vse leto za češko vseučilišče (SN 1881, 298. 2). Za Zedinjeno Slovenijo se moramo vedno poganjati (Jurčič, SN 1872, 145. 1). Z opravičenjem

smemo pričakovati, da dosežemo to, za kar se potezajo nad 30 let najboljše moške našega naroda (SN 1880, 1. 1).

Čin; za to srbohr. besedo ima slovenščina *d e j a n j e*, česar srbohrvaščina ne pozna. Kakih 40 let se je po časopisju rabila skoraj samo shr. beseda, šele zadnja desetletja se vrača domač izraz: dejanje. Srbohrvaški čin nam je izpodrinil še eno domačo besedo. Ker v srbohrvaščini čin pomeni dejanje, nečejo Srbi in Hrvatje rabiti besede v ruskem pomenu: *stópinja* (pri nas je besedo v ruskem pomenu rabil že Jurčič: najnižji čin sodniškega stanu SN 1879, 298. 1; vendar se je rabil tudi slov. izraz: prezident pri upravnem sodišču ima *stópinjo* ministra, Iv. Tavčar, SN 1881, 215. 1) in pišejo rajši nemški *r a n g*, kar so začeli prepisovati že tudi naši časopisi.

n a g r a d a je v srbohrvaščini izposojena beseda iz ruščine; pri nas se je do Levstika rabilo *d a r i l o* (Levstik, Naprej: nagrada v pomenu honorar (53, 115) in v pomenu nagrada (premija) za živino (115)). Levstik je pozneje še sam rabil slov. besedo: Tajniku (Slov. Matice) se dovoli darilo 150 gld; mislim, da matici v prid *g. tajnik* (= Lesar) ne bode sprejemal tega darila (piše Levstik, Sl 1866, 316); nagrada ali darilo (Levstik, Sl 1866, 379). Glasbena matica razpisuje darilo 10 goldinarjev za najboljšo slovensko mašo (SN 1873, 64. 3). Razpisana darila kranjskega deželnega odbora v pospeh (tako!) slovenske dramatike (SN 1871, 10. 3). Ta povest je dobila prvo darilo, ki ga je bil razpisal časopis (SN 1870, 3. 1). Metelkova darila (na drugih mestih se govori tu o Metelkovih premijah) po 42 gold. za podučevanje v sadjereji so dobili sledeči učitelji (SN 1877, 32. 3).

o d o b r i t i; od 1.—89. strani v Napreju je še Levstik sam rabil vseskozi slov. izraz: sklepi in nasveti (predlogi) v dež. zboru so bili potrjeni; odslej je rabil shr. izraz, ki je izposojen iz ruščine. Po Levstiku ga je jel takoj rabiti Bleiweis, s čimer se je jel slov. ljudski izraz izgubljeni: dr. Tomanov predlog je bil potrjen (N 1862, 106). Srečnega se čislam, da naš zaveznik našo politiko poterjuje (piše o ruskem carju, N 1862, 248). Predlog mestnega župana *g. Ambroža* je komisija enoglasno potrdila (N 1862, 15). V seji Slov. Matice 7. marca 1867 bral se bode in potrdil zadnje seje zapisnik (N 1867, 70). Ministerstvo je Lavtarjevo računsko knjigo potrdilo (SN 1880, 1. 4).

p a s m a ni posebna pridobitev za slov. jezik, ker se v srbohrvaščini ne rabi in živi le v sremskem narečju; po domači besedi se dele živali v plemena, ljudje v rodove, n. pr.: 50.000 plemen muh (N 1859, 74); ovac imajo različnih plemen (N 1860, 203); tudi bi se dala dobra živinska plemena vpeljati (N 1865, 189); bile so živali iz žlahtnega plemena (N 1866, 11).

r a z l i k o v a t i se v pismenem jeziku zdaj že splošno rabi in se je domača oblika ločiti, razločevati skoraj pozabila; izgledi domače oblike: Prvi dve kazni se razločujete od dveh poslednjih (N 1867, 372). Slovansko časopisje se lepo razločuje od drugega časopisja (SN 1870, 38. 1). Vedno bolj razločujejo tvoje napete oči (SN

1873, 16. 1). Mi razločujemo mej Slovanstvom in panslavizmom (Jurčič SN 1877, 181. 2). Razločujejo se 4 stanovi: plemstvo, veliki kapital, srednji stan, delavski stan (Železnikar, SN 1882, 112. 2). V govoru se ločujeta dva o (Levstik, Sl 1865, 241). Enako je izpodrinila shr. r a z - l i k a naš razloček; domač izraz se je rabil še redno pod Jurčičem in Železnikarjem v SN in pri Cankarju v povestih.

v e š č (vešč jezikoslovec, večši možje, Np 13, 85. 111), le-ta shr. beseda se je hitro razširila in izpodrinila domače besede: izveden, veden, umetelen, izurjen itd. Žolnir je bolj umetalen in véden ko vsi menihi (Jurčič, Klošt. žoln., Glas. 1866, 165); izvedena roka laškega umetnika (isti, Glas. 1866, 242). Jurčič govori o istem človeku za isti pojem: vednostim je bil vešč (str. 3), v vednostih je bil izurjen (str. 5, Glasnik 1865); plava presneto umetalno (N 1864, 4). Na trdnjavah okoli Pariza je 3000 kanonov; to pa ni gotovo, če je zvedenih ljudi pri tem orožji dovolj (SN 1870, 105. 1). Kot izurjen in izveden pevec bode g. Janko Žerovnik na tej šoli v posebno korist (SN 1873, 292. 3); Svetec bode kot izveden jurist (Jurčič, SN 1880, 252. 1). Ga ni bolj izvedenega in bolj skušenega brodnika od Siska do Zemuna (Trdina, N 1860, 139). Volite samo odločne, izvedene, zgovorne može (SN 1872, 38. 1). Po letu 1883. v Sl. N. izpodriva shr. veščak domače i z v e d e n c e; po starem se je reklo n. pr.: izvedenci trdijo, da je delo mojstersko (Jurčič, SN 1871, 50. 4), vojaški izvedenci pravijo (r. t. 51.). S kakimi nasprotniki imajo opraviti, s kacimi izurjenci (Levstik, Np 39). Obtoženca je mogoče pobiti le spomočjo izvedencev, ker pa v Celji nimajo nobenega izprašanega profesorja za slovenščino, moral bi se poklicati zvedenec iz Ljubljane (Levstik, SN 1870, 134. 1), govorniška i z v e d e - n o s t je potrebna (dr. P. Turner, SN 1868, 13. 1); na isti strani isti: govorniška izurjenost; z vojskovodno u m e t e l n o s t j o (SN 1868, 30. 2). Za v e š č i n o je v pomenu, kakor se zdaj v šoli rabi, slov. beseda u m e t e l n o s t.

i z v e s t j e v pomenu poročilo je vpeljal Levstik: Kranjska zgodovinska družba noče pošiljati vabil in izvestij svojih zborov slov. časopisom (Sl 1865, 81; v pomenu letnih poročil se je rabila beseda že od l. 1851 dalje). Srbohrvaščina je vzela besedo iz ruščine, ker nima svoje besede za naše poročilo. Ruska beseda je zlasti v pomenu letnih poročil že skoraj zmagala.

m o ž e n (po shr. in češč.) še ni popolnoma izpodrinil domače oblike mogoč, toda samostalnik m o ž n o s t je docela premagala obliko mogočnost, ki se je rabila še do okoli 1890.

p a m t i v e k (shr.) se vkljub Pleteršnikovi prepovedi rabi in je izpodrinil domačo besedo pomnenje, kar se je prej pisalo, n. pr. Županov rog se je od pomnenja po dolu razlegal (Jurčič, SN 1870, 83. 2).

i z m i š l j o t i n a (shr.) je polagoma po Sl. Narodu izpodrinila domače oblike izmišljija (tako še N 1861, 348; SN 1868, 26. 1; 1869,

66. 2; 1870, 12. 1; 1876, 217. 1 itd.), izmišljaj, kar so pisali starejši pisatelji, n. pr. Japljevo sv. pismo 1802, 328.

nasilstvo, nasilen; domača oblika je posilen, posilje, posilstvo, kar se je do l. 1880 in še čez pisalo; končno zmago je shr. oblikam pribojeval Jurčič po Sl. Narodu. (Dalje)

FRANCE VEBER

DEDNOST IN OSEBNOST

Zlasti po dveh potih skušajo danes priti bliže tudi notranji, duševni naravi človeka. Eni poudarjajo našo preteklost in se sklicujejo na to, kar prejme človek od staršev in še bolj oddaljenih prednikov. To je smer zgolj dednostnega pojmovanja človeka. Drugi poudarjajo našo samoniklost in se sklicujejo na to, kar ima človek samosvojega in kar naj bi bil on sam neodvisno od kakršnekoli ostale preteklosti in sedanjosti. To je smer osebnostnega pojmovanja človeka. Obe smeri se druga z drugo vedno bolj ljuto borita in danes ne vidim več nobenega pravega prehoda med njima. Dednostna smer gre tako daleč, da ji postaja človek gol učinek dogodkov, ki so bili pred njim in se še zdaj okrog njega vrše. Zato je za to smer tudi kaj naravno, da gre v razvoju še dalje nazaj in priklopi, izvajajoč človeka končno iz živalstva, tudi njega k vsemu ostalemu življenju v prirodi; nasprotje do osebnostne smeri še posebej povzroči, da postopa dednostna smer s človekom takó po vsem obsegu njegovega bistva in v vsaki smeri, vodoravno in navpično. Osebnostna smer pa v boju z dednostno smerjo zopet enako pretirava in gre tako daleč, da med človekom in prirodo ne najde sploh nikake notranje, duševne skupnosti in da se ji takó zazdi notranjost, duševnost človeka, in to zopet v vsem obsegu in v vsaki smeri, pravi pravcati čudež na zemlji. Kdo bo dvomil, da ste obe ti smeri pač skrajni smeri in da bo resnica, kakor marsikje drugod, samo v sredini? Ali kakó dobiti pot do te resnice? Kakó dobiti pot, ki bi v polni meri upoštevala dednost in ne uničevala osebnosti, kakó pot, ki bi v polni meri upoštevala osebnost in ne nasprotovala dednosti? Tako pot hočem v sledečem nakazati.¹

¹ Seveda pa morem v okviru pričujoče razpravice táko pot res samo »nakazati«, kar naj upoštevaajo zlasti taki čitatelji, ki se jim bodo moje trditve zdele še premalo izdelane in prešibko podprte. Zato kar sam priznavam, da prinaša razpravica prav za prav samo neka posebna ter še neobjavljena moja prepričanja, ki pa zahtevajo kajpada še podrobnejšo obdelavo in vsestransko osvetlitev. Nekaj sem spadajočega dela je nakopičenega že v moji »Filozofiji« (1930); kar pa tam še manjka, bo prinesla moja knjiga »O Bogu«, ki bo, kakor upam, še v teku tega leta izšla.

I

Nesporno je dejstvo dednosti. Za to dejstvo ne govori samo že prastara ljudska modrost, kakor se javlja v nešteti prav dednost zadevajočih pregovorih, to dejstvo si je osvojila tudi znanost in imamo danes že samostojne vede o dednosti vobče in o dednosti človeka posebej. Vemo, da se ne podedujejo samo telesne posebnosti; podeduje se tudi notranje, duševno svojstvo človeka od preproste sposobnosti tudi živali danega čutenja tja do najbolj zamotane zgolj duhovne usmerjenosti. Podedujejo se vrline in napake naše čutnosti in naše duhovnosti: podedujeta se ostri vid in slabovidnost, brzina in tankost čutenja kakor tudi njega topost in počasnost, podedujeta pa se tudi marljivost in malomarnost, zanesljivost in nezanesljivost, moška značajnost in vetrnjaška omahljivost. To vedo vsi, ki imajo z resničnim človekom več opravka, pa naj bodo vzgojitelji, spovedniki in sodniki ali tudi podjetniki, ki želé vedeti, kaj naj od svojega bližnjega dejanski pričakujejo. Zločinci izhajajo po navadi iz zločincev in celó velikih svetnikov je mnogo, ki bi lahko rekli, da so že po življenju svojih prednikov postali take luči človeštva. In če se zdi kje taka neposredna dedna zveza med sedanostjo in preteklostjo nenadno pretrgana, tedaj moramo pač iti v tem razvoju še dalje nazaj in poiskati take prednike prednikov, po katerih bo zopet v polni meri vzpostavljena. Dà, če motrimo človeka samo z vidika tega, kar bi našli že na njegovih roditeljih in ostalih njegovih prednikih, se nam kaj hitro zazdi, kakor da noben človek sploh nima kaj takega, kar bi ne bilo že po drugem in drugih pogojeno ali celó neposredno ustvarjeno. Zdi se, da velja tudi v človeškem življenju znano prirodoslovno načelo, ki vidi v vsaki sedanosti le neizogibno ter slepo posledico pristojne krajše in daljše preteklosti.

Enako nesporno je tudi dejstvo osebnosti. Lahko celó rečemo, da je prav to dejstvo ena temeljnih osnov vse človeške družabnosti. Ta družabnost bi bila že naprej nemogoča, ako bi iz nje izločili lastnosti, kakor so n. pr. odgovornost, zasluga, plačilo in kazen. In vendar je že na prvi pogled vidno, da bi prav take lastnosti izgubile vsak smisel, ako bi vse, kar na človeškem poedincu najdemo, res bilo le nekaj od drugod pridobljenega in po drugem ustvarjenega. Kakó naj trdimo o človeku v eni sapi oboje: da je zgolj dednosten učinek svoje preteklosti — in da je za vse, kar dela, sam odgovoren? Na temelju zgolj dednostnega pojmovanja človeka bi seveda tudi ne mogli govoriti o nikaki pravi zaslugi, plačilu in kazni. Ali kakó naj si tolmačimo dejstvo, da človek tolikrat ljubi in sovraži, spoštuje in zaničuje ter hvali in graja? S samih dednostnih vidikov bi bilo to dejstvo docela nerazumljivo. Dokler bi vse, kar na bližnjem ugotavljamo, smatrali le za gol učinek činiteljev izven njega in pred njim, takó dolgo bi prav njega samega ne mogli ne ljubiti ne sovražiti, ne spoštovati ne zaničevati in ne hvaliti ne grajati. Taka in

podobna čuvstva so možna samo na temelju prav posebnega ter izven-dednostnega jedra človeške narave. Je to osebnostno jedro človeka: samo osebo ljubimo in sovražimo, spoštujemo in zaničujemo, hvalimo in grajamo. Vse to je potrjeno tudi po preprosti ljudski mo-drosti. Razven pregovorov, ki govoré za dednost človeka, imamo enako obilico pregovorov, ki odločno in določno branijo izvorno ter samosvoje bistvo slehernega človeškega poedinca in poudarjajo z večjo močjo, nego zmorejo to največji poklicni pesniki, pomen in mesto človeške osebnosti; so to zlasti pregovori, ki zadevajo človeka v razmerju do lepote, resnice in dobrote. In če prestopimo prag ljudske miselnosti, se nam vsiljujejo enaka razmotrivanja, ko se ozremo na glavni namen umetnosti ali tudi na to, kar se dejanski dogaja v sami znanosti. Najžlahtnejši predmet umetniškega udejstvovanja je človek in tudi umetnosti ni neznana zgolj dednostna stran človeške narave; saj prikazuje umetnost človeka tudi v luči najraznovrstnejše pogojenosti po njegovi bližji in daljši okolici kakor tudi po njegovi krajši in daljši preteklosti. Toda najgloblji namen doseže umetnost šele tedaj, ko nam da zaslutiti, kakó gre slehernemu človeškemu bitju obenem značaj take samobitnosti, ki je ne bomo nikoli dokončno razumeli in ki se že naprej upira zlasti vsakemu zgolj dednostnemu motrenju; tudi umetnost in zlasti umetnost se razvija v znamenju borbe za človeško individualnost. In znanost? V tem oziru moram spomniti samo na staro in moderno razliko med tako imenovanimi prirodoslovnimi in duhovnimi vedami, katere oboje se bavijo tudi s človekom, prirodoslovne takó, kakor bi to zahtevala tudi dednostna stran človeške narave, duhovne pa takó, kakor je to stvarno omogočeno samo po nekem nedednostnem ter svojstveno osebnostnem jedru človeka. N. pr. zgodovina vidi v človeku bitje, ki je po činjenicah izven sebe, okrog sebe in pred seboj pogojeno, in bitje, ki je na drugi strani takó samobitno, da ustvarja nove dobe, ki jih nobena preteklost ne more docela razložiti.

Navedel sem suha dejstva dednosti in suha dejstva osebnosti. Že ta dejstva povedó, kako velja za človeka zares obojno načelo, dednostno in osebnostno, in kakó je zato človek zares oboje, bitnost, ki je kakor vse drugo na svetu vsestransko pogojena po svoji preteklosti in okolišni sedanjosti, in bitnost, ki je vsa ta preteklost in sedanjost ne zajame in ne more zajeti. Takoj naj še pripomnim, da gre ta dvo-lični značaj samo človeku in nobenemu drugemu izkustveno danemu bitju. Razven človeka se vsa mrtva in živa priroda brez izjeme pokori samo načelu popolne in sestavne zavisnosti bitja od bitja in je temu dejstvu že stoletja prikrojeno tudi vse zgolj prirodoslovno razlaganje, ki ne pozna nikakih načelnih samobitnosti in tolmači vsako novo pri-kazen kot golo posledico činjenic izven nje in pred njo. Tudi človeka lahko takó motrimo, vendar samo delno in ne po vsem obsegu nje-govega bistva; zakaj prekmalu trčimo na take strani svojstveno člo-veškega življenja, ki se vsakemu zgolj prirodoslovnemu motrenju že

načelno upirajo. In takó smo zopet pri svojem izhodnem vprašanju: kakó naj bo mogoče, da bi bil človek obenem oboje, zavisna posledica preteklosti in nezavisna prikazen sedanjosti, zavisna tvorba dednosti in nezavisno torišče osebnosti? Ali ni kakršenkoli spoj takih in tolikih nasprotij že naprej prav malo verjeten ali celó nemogoč? In ali torej ni pravilnejše, da vzamemo tudi človeka samo z ene obeh plati in ga skušamo temu primerno pojmovati samo z dednostnega ali pa samo z osebnostnega vidika? In ker je prav dednostni vidik samo poseben živiljenjski odraz one medsebojne zavisnosti, ki je takó značilna tudi za vsa druga bitja na svetu, ali ni potemtakem najbolje, ako smatramo tudi človeka samo za zgolj dednostno pogojeno bitje, ki mu gre le na videz še značaj neke dednostno nezavisne osebnosti? Zdi se mi, da so tudi taka vprašanja kaj močno pospeševala nastanek obeh uvodoma omenjenih skrajnih smeri, smer zgolj dednostnega in smer zgolj osebnostnega pojmovanja človeka. Zato se mi tudi zdi, da bi n. pr. še takó vneti zagovorniki človeške dednosti kaj radi priznavali tudi nedednostno, osebno svojstvo človeka, ako bi se le pokazalo, kakó naj bi postalo oboje tako združljivo, da bi zlasti zahteva po osebnem svojstvu človeka ne zatemnjevala njegove izkustveno takó jasno izpričane dedne pogojenosti. No, hočem pokazati, kako je taka dvojnost človeške narave prav dobro možna in tudi dejanski resnična; najprej pa naj sledijo tri slike takih doživetij, ki sem jih imel že v mlajših letih, ki pa so po svoji vsebini tudi v poznejših starostnih dobah možna in tudi veljavna.

II

Prva slika. Kot višjega gimnazijca me je nekoč obšla misel na moje starše in na mojo zavisnost od njih. Spomnil sem se na nekatere telesne in duševne posebnosti staršev in ugotovil, kako so mnoge teh posebnosti tudi záme značilne. Predočil sem si svoja otroška leta in ž njimi tudi vse delo staršev na sinu in za sina kakor tudi ves ostali njihov vpliv, ki bo na meni in v meni ostal pač do konca življenja. Ali naenkrat se mi je zazdelo, da vendar tudi od svojih staršev nisem in ne morem biti tako rekoč v vsakem pogledu odvisen, da ne morem biti od njih odvisen n. pr. tako, kakor je pač lonec odvisen od lončarja, ki je lonec naredil. Morda je vse, kar na sebi vidim in čutim, res vseskozi odvisno samo od take ali drugačne moje okolice, morda je vse to res le po drugih in drugem pogojeno in narejeno. Ali nenadoma me je prešinila neka nedvomna zavest, da vendar v meni nekaj ostane, kar že po lastni naravi ne more biti nič enako pogojenega ter »narejenega« in kakorkoli »zgnetenega«. Kaj naj bo to? To sem jaz! Sem to oni »jaz«, kakor se ga neposredno zavem, n. pr. ko sem sam s seboj zadovoljen ali tudi nezadovoljen ali ko me kdo drugi, kakor pravimo, »osebno« hvali ali graja ali celó ljubi ter spoštuje ali tudi sovraži ter zaničuje. Obšla me je zavest neke skriv-

nostne osebne nezavisnosti, za katero tedaj še nisem vedel pravih razlogov, ki pa mi je naknadno še to pokazala, da moremo samo na tej podlagi svoje starše zares tudi ljubiti in se jih veseliti ne samo tako, kakor se n. pr. lačni veseli dobre pečenke. Naravnost abotna pa se mi je zazdela misel, da bi bil tudi sam od kakršnekoli preteklosti tako odvisen, kakor je vsak prirodni učinek odvisen od svojega prirodnega vzroka; zazdelo se mi je celó, da ima »starše« le moje telo in moje doživetje, sam pa da sem in ostanem brez — staršev. Med tem je minulo že mnogo let, bil sem v bogoslovju, končal sem študije na univerzi, prebrodil sem tudi vojaška leta in končno sem sam postal akademski učitelj. Ali moj tedanji občutek mi je ostal do danes ohranjen in njegova prepričevalna sila pretresa danes moje misli bolj, nego bi to mogla storiti kadarkoli poprej. In menim, da temu občutku ne uide nihče, kdor se le res zave samega sebe in se še posebej vpraša, ali naj bo tudi »sam« gol učinek, gola tvorba prirodnega dogajanja. Ni težko uganiti, da so nam marsikateri naših telesnih in duševnih posebnosti naložene že po naših prednikih, druge pa vsiljene tudi po okolici, v kateri živimo. Ali zdaj ne gre za naše posebnosti, temveč za nas same gre. Naravnost ostrmel pa bo vsak, ki se mu posreči, da loči takó vprav »samega sebe« tudi od vsega tega, kar mu samo takó ali drugače gre, in ki se nato ponovno vpraša: kaj je z njim samim, kako in odkod naj tudi samega sebe izvaja? Ostrmel bo, ker bo ga zajel enak občutek, kakor je zajel tudi mene že pred davnimi leti.

Druga slika. Enako živo se spominjam šolske ure, v kateri nam je profesor razlagal, kako naj gledamo na narodo, ako naj tudi njo estetsko uživamo. Izvajal je, da moramo v takem primeru narodo tako rekoč raztelesiti in da nam mora ostati od nje samo nekaj »videz« tega, kar pred nami dejanski je. Kakor morje, ki ga na sliki uživamo, ni dejansko, enako da si moramo tudi iz dejanske narode sami narediti le neko »sliko narode«, katera šele nam odpre oči tudi za posebno prirodno lepoto. Podana misel mi je ugajala, ali popolno me ni zadovoljila. Saj meri tudi morje na sliki vsaj končno le na neko dejansko morje in pogled na dejanska domača polja mi je bil vedno toliko kakor pogled na kraljestvo posebne lepote. Da bi zadevo, ki me je precej mučila, ponovno preizkusil, sem se napotil iz mesta v kraj, ki sem ga v okolici smatral za najlepšega. In vse, kar sem videl, sem skušal motriti z obeh vidikov, kakor se mi je prikazovalo kot dejansko, istinito in kakor naj bi tudi vzbujalo vtis posebne lepote. Moj dvojni napor je imel tudi dvojno posledico. Čim bolj sem okolico takó opazoval, kakor sem po njej dejanski stopal in kakor sem se je tu in tam moral tudi dejanski izogibati, tem manj se mi je prikazovala obenem kot lepa. Naenkrat pa se mi je zazdela, kakor da se je vse okrog mene nekako »dvignilo« in takó obenem izgubilo značaj vsake prave teže in snovne neprodinosti: in šele tedaj se mi je prikazala okolica v luči nenavadne lepote. Ta

skušnja mi je povedala, da zamoremo prirodo motriti na dva načina, **istinitostno** ali **bistvenostno**. Že tedaj sem obenem pomislil, da zmoremo na oba ta načina opazovati tudi svoje, človeško življenje. Ko koga n. pr. zares ljubimo ali sovražimo, ga motrimo vsekako bolj istinitostno nego zgolj bistvenostno; skorajda samo bistvenostno pa gledamo na življenje, kakor se nam prikazuje n. pr. v romanu ali drami. Vendar tedaj še nisem mogel poznati prave razlike med tema dvema takó značilnima načinoma v opazovanju prirode in življenja na njej. Ali dejstvo te razlike mi je ostalo v spominu in je tudi pozneje moja pozornost vedno znova obračalo náse. In danes bi dal temu dejstvu še posebno tolmačenje. »Priroda« ima dva pomena, ki ju bomo najbolje razločili, če izhajamo iz posameznih že čutno danih prirodnih prikazni, kakor so n. pr. barve, glasovi, vonji, toplote, okusi itd. Naša nadaljnja pot od teh prikazni utegne biti dvojna. Ali iščemo tako rekoč »za temi« prikaznimi posebne bitnosti, katerim take prikazni naknadno pač pripisujemo, ki pa tvorijo v svoji celokupnosti ono dejansko prirodo, kakršne si sploh ne moremo neposredno predstavljati. Ali pa gremo tako rekoč »nad« te prikazni in prihajamo takó do posebnih bitnosti, ki smo jih iz onih prikazni sami takó ali drugače »sestavili« in ki tvorijo v svoji celokupnosti zopet prirodo, vendar prirodo, kakor je le neka posledica našega lastnega predstavnno-oblikovalnega dela. Prva pot do prirode je istinitostna, druga pa bistvenostna; n. pr. pot od barve do barvanega ali od glasu do glasnega je prva pot, pot od barve do — slike ali od glasu do — melodije pa druga.

Omenjeno istinitostno pot do prirode lahko imenujemo tudi globinsko ali središčno, bistvenostno pa tudi površinsko ali obodno. Ko stopamo po prvi poti, gremo od poedinih ter že čutno danih prirodnih prikazni še »v globino« in priroda nam postaja ono »središče« teh prikazni, katero samo nam ostaja vedno zakrito in ob katero zato in še to le v najboljšem primeru samo — trčimo ali zadnem o. Ko pa smo na drugi poti, ostajamo pri omenjenih prirodnih prikaznih samih, ki jih le še posebej sestavljamo, zbiramo ter oblikujemo, in priroda nam postaja res samo površje ali obod, ki nas tem bolj odmika od prave globine in pravega središča, čim bližji in jasnejši nam sam postaja po svoji lastni bistvenosti. Tem važnejše je nadaljnje dejstvo, da se uveljavlja enako dvojno motrenje tudi na točki samega življenja in to zlasti na točki našega, človeškega življenja. Ko se zavemo samega sebe in ne mislimo le na svoja doživetja, motrimo svoje življenje vsekako istinitostno, globinsko, središčno: samo »jaz« brez pridržka sem, moje doživetje pa samo toliko je, kolikor ga vprav sam dejanski imam; samo jaz sem istinitostno, globinsko in središčno jedro svojega življenja. Svoje življenje pa utegnemo motriti tudi zgolj bistvenostno, površinsko, obodno in storimo to takrat, ko ostajamo pri samem doživetju in smatramo tudi samega sebe le za neko na samem doživetju zgrajeno obliko ali »melodijo« življenja.

Središčno motrenje življenja nas popelje k — »onemu«, ki doživetje ima in takó dejanski živi, obodno pa k — temu, kar je sólo šele na doživetju zgrajeno in kar je torej do onega, ki doživetje ima, zopet le v razmerju golega površja do prave globine ali golega oboda do pravega središča.

Tretja slika. Zopet že na srednji šoli je bilo, ko sem čital in slišal nauke, kakor da naj se upiramo različnim svojim navadam in razvadam, da naj krotimo svoja poželenja in da naj takó naravnost sami sebe premagujemo. Za misel sem se zavzel, ali tudi ona mi je sprva vzbujala same težave in dvome. Kako naj bo mogoče, da bi se človek proti samemu sebi boril in da bi takó tisti, ki je zmagal, bil obenem oni, nad katerim je bila ta zmaga dobljena? Ali je morda pravi smisel takih naukov samo ta, da naj manjvredno nagnjenje izmenjamo z boljším in takó eno svoje poželenje krotimo z drugim, močnejším. Toda kako naj svoja nagnjenja, kakor smo se jih bog ve po kateri poti navzeli, sami tako rekoč poljubno zamenjavamo in kako naj poželenju, kakor ga dejanski imamo, po mili volji stavimo nasproti drugo močnejše poželenje? In omenjeni lepi nauki so se mi zopet zagrnili v temo in šele dobrohotno naključje je v to temo vsaj toliko posijalo, da sem moral te nauke v polni meri priznati, čeprav jih še nisem mogel enako prav razumeti. Bil sem na tem, da bi, zapeljan po starejšem tovarišu, skorajda storil neko zelo grdo dejanje. Navdalo me je silno poželenje po neznanem in novem. Toda prišlo je do nenadnega preobrata: v meni je nastal upor in ono poželenje je na mah izginilo kakor izgine senca pred solncem. V trenutku sem se tudi spomnil onih naukov in v trenutku sem zagledal, da ta nenadni upor ni bil nikako posebno moje »poželenje«, ki bi bilo prvemu poželenju samo nasprotno. Ne, ta upor je nasprotno prhmel iz mene samega in je bil moj lastni čin in tudi ono posebno poželenje, ki se je v meni pojavilo in me nagnilo, da sem planil na noge, odprl vrata in osvobojen zbežal na ulico, je bila le posledica tega nenadnega upora. Šele ta skušnja mi je vrnila vero v globoki smisel onih naukov in k tej skušnji sem se povrnil tudi mnogo pozneje, ko sem si zastavil vprašanje, kako naj bi postala taka dejstva življenja tudi razumu dostopna in znanstveno utemeljena. In danes mi je tudi ta nekdanja skušnja zopet povod za posebno tolmačenje našega, človeškega življenja.

Življenje človeka ima, kakor je bilo že rečeno, svoj obod in svoje središče; obod človeškega življenja tvorijo vsa človeška doživetja, središče tega življenja pa je človek sam, ki ona doživetja ima. Še važnejše je nadaljnje dejstvo, da je enako dvojna tudi naša dejavnost, naša življenjska delavnost, ki je tudi samo delavnost doživetja ali pa delavnost onega, ki doživetje ima; tudi naša delavnost je obodna ali središčna. Navedel sem tudi že lep primer za to obojo delavnost: poželenja nas store obodno delavne, naš »lastni« upor proti takim poželenjem pa središčno. Sploh spada sem

vsaka strast, proti kateri se tudi sami dejanski upiramo. Neposredno jedro strasti je v kaj močnem stremljenju, v kaj močni doživljajski dejavnosti, glede na katero pa je oni, ki mu tako stremljenje gre, v položaju tem večje trpnosti: v takem primeru »vodi« doživetje njega, ne pa on doživetja in mu želimo posebne »njegove« dejavnosti, ki bi bila dejavnosti njegovega doživetja poljubno nasprotna. Sicer pa nahajamo tudi primere kaj važnega soglašanja središčne življenjske dejavnosti z obodno in je tu misliti recimo samo na sem spadajočo razliko med golo »simpatijo« in pravo »ljubeznijo« ter med golo »antipatijo« in pravim »sovraštvom«. Gola simpatija in antipatija sta nam nekako le od zunaj vsiljeni in šele tedaj, ko ljubimo ali sovražimo, smo tudi sami in torej središčno dejavni; tudi ljubezen je simpatija, sovraštvo pa antipatija, vendar samo taka simpatija in antipatija, ki je vsaj z ene plati tudi izraz naše lastne, središčne delavnosti. Najvažnejše dejstvo pri vsem tem pa je, da nam človeško življenje odpira pogled na prav posebno dejavnost, delavnost, ki ni več delavnost nikakega doživetja, temveč res neposredna delavnost onega, ki doživetje ima.

III

Morda se že čitatelj sam povprašuje, kaka naj bo zveza med podanimi tremi slikami in našim glavnim vprašanjem človeške dednosti in človeške osebnosti. Zato naj takoj pripomnim, da opozarjajo vse tri slike dovolj jasno zlasti na *n e d e d n o s t n o*, *o s e b n o* svojstvo človeka. Takó meri prva slika že neposredno samo na to svojstvo, kolikor namreč pove, da človek vsaj »samega sebe« ne more takó izvajati iz nobene sedanosti in nobene preteklosti, kakor to pač lahko in v danem primeru celo rad stori z vsem tem, kar mu le takó ali drugače pripada, pa naj bo ta pripadnostna stran njegove narave zgolj telesna ali tudi že duševna. »Jaz sam« tvorim osebno, nedednostno točko svojega življenja. Druga in tretja slika pa to točko samo še posebej izpopolnjujeta, druga toliko, kolikor nahaja vprav v tej točki obenem pravo središčno jedro našega življenja, tretja pa toliko, kolikor pripisuje temu jedru še posebno delavnost, kakor je sama obodna, pripadnostna stran življenja ne pozna in ne more poznati. Ali čitatelj bo rekel, da so vse to še gole trditve, ki bi jih moral tudi primerno utemeljiti. Dà, v smislu druge slike bi bilo celó reči, da med človekom in ostalim stvarstvom bistvene razlike ni; saj pravi ta slika, da je tudi tako zvano zgolj *p r i r o d n o* *s t v a r s t v o* posebej še obodno in — središčno. Ali ni potemtakem tudi človek kljub vsej središčnosti ene strani svojega bistva bitje, ki je zgolj prirodno-vzročno, zgolj dednostno pogojeno? Vendar mi bo morda tudi čitatelj priznal, da dajejo take misli moji drugi sliki samo neko *v m e s n o* ali *p o s r e d o v a l n o* vlogo. Prva slika nam neposredno predočuje to, kar naj iščemo na sebi osebnega, nedednostnega. Druga

slika nas opominja na neko podobnost človeka z ostalim stvarstvom, ki da ima razven svojega oboda tudi še svoje posebno središče. Šele tretja slika pa nam da slutiti, da je ta podobnost med človekom in ostalim stvarstvom prav v bistvu samo navidezna; saj hoče ta slika povedati, da gre samo človeku tudi še posebna središčna dejavnost, središčna delavnost, kakor bi tako delavnost v vsej mrtvi in živi prirodi že naprej zaman iskali. Torej je pravo težišče na tretji sliki in njo si moramo še podrobneje ogledati in še globlje osmisliti. Ponovno si moramo predočiti dejstvo one posebne naše dejavnosti, katera edina dela, da z vsem tem, kar po tej ali drugi poti tako in drugače doživljamo, tudi »sami« še posebej — soglašamo ali pa vsemu temu zopet »sami« še enako posebej celó — nasprotujemo.

Če si naše, človeško življenje s takih vidikov zdaj res znova ogledamo, opazimo najprej zanimiv tok svojega doživetja. Dobivamo vsakovrstne občutke, predstave, misli, čuvstva in stremljenja in vse nastajanje, spreminjanje ter izginjanje takega našega doživetja se vrši, kakor da bi »nas samih« sploh ne bilo, torej zgolj prirodno, takó kakor zahtevajo to že gola priroslovna načela vsega dejanjskega dogajanja. Je to v podani drugi sliki mišljeni obod našega življenja, oni obod, ki utegne biti tudi sila dejaven, čigar dejavnost pa vendar je ter ostane le poseben odsev zgolj prirodne vesoljne vzročnosti. Toda enako trdne skušnje nam nadalje povedo, da stopamo s takim svojim življenjskim obodom premnogokrat tudi še sami v posebne dejavne odnose, namreč da tudi sami še posebej zdaj z njim soglašamo, zdaj mu pa celó nasprotujemo. Že prirodni potek doživetja stori, da nas obide n. pr. kaka misel. Toda vsaj ponavadi nastopi še čudovit posebni dogodek: tudi mi sami na takó dobljeno misel še posebej »pristanemo« ali pa jo »odklonimo«. In to dejstvo je tudi sicer kaj dalekosežnega pomena. Že logika nas uči, da so misli še resnične ali neresnične. Ali take misli še zdaleka niso ne naša spoznanja ne naše zmote, pač pa to takoj postanejo, čim tudi »sami« še posebej nanje pristajamo. Če naj bo kaka moja misel obenem moje spoznanje ali moja zmota, je potrebno dvoje, namreč da je sama resnična ali neresnična in da z njo tudi sam in torej res osebno soglašam. Ali že prirodni potek doživetja stori, da nas obide pri drugi priliki n. pr. kako poželenje. In zopet nastopi ponavadi še enak posebni dogodek, namreč da tudi sami na takó dobljeno svoje poželenje še posebej pristanemo ali pa ga odklonimo. In enako se šele v tem poslednjem primeru gradi na naših poželenjih vse to, kar nazivamo tudi človeško n r a v s t v e n o s t ali n e n r a v s t v e n o s t ter »dobro« ali »zlo«. Prej omenjeno golo resničnost ali neresničnost naših misli bi lahko zdaj primerjali s podobno zgolj stvarno pravilnostjo ali nepravilnostjo (n. pr. »koristnostjo« ali »pogubnostjo«) naših poželenj. Toda kakor postane sama resnica ali neresnica šele tedaj pravo spoznanje ali zmota, ko še sami in torej osebno nanjo pristanemo, enako postane tudi sama stvarna

pravilnost ali nepravilnost poželenja šele tedaj pravo dobro ali zlo, ko se s takim poželenjem tudi osebno strinjamo in torej to, kar bi takemu poželenju sledilo, naravnost — hočemo. No, ali so zdaj še potrebni posebni dokazi za mojo osnovno trditev, da moramo zares govoriti o preznačilni dvojni dejavnosti, o preznačilni dvojni dinamiki človeškega življenja? Prva dinamika je dinamika našega doživetja, našega življenjskega oboda; je to obenem prirodna dinamika našega izkustveno danega celotnega bistva. Druga dinamika pa je dinamika naše osebnosti, našega življenjskega središča; in to je obenem izvenprirodna ter nadprirodna dinamika našega izkustveno danega celotnega bistva. In že podani primeri še pričajo, kako je človek samo po tej drugi svoji dinamiki obenem edino pravo razumno ter npravstveno (homo sapiens!) ali, morda še boljše rečeno, kulturno ter zgodovinsko bitje na svetu.

Zdaj pa vprašanje še obrnimo! Kako je neki s to edinstveno drugo dinamiko tudi v ostalem stvarstvu, tudi v svetu mrtve in žive prirode? V tem oziru nam zlasti pomaga naša druga slika, ki pravi, da ima tudi priroda razven svojega pripadnostnega oboda še posebno globinsko središče. Toda moremo samo iz tega razloga tudi tu govoriti še o posebni globinsko-središčni delavnosti? Prav gotovo ne. Vzemimo najprej tako zvano anorgansko in organsko prirodo in torej vse »reči« v najožjem pomenu besede. Kdo bo hotel ali sploh mogel trditi, da bi imel n. pr. kamen na cesti še neko posebno delavnost, po kateri bi se »sam« recimo z neizbežnimi zakoni svojega prirodnega premikanja še posebej »strinjal« ali pa tem zakonom enako »sam« še posebej »nasprotoval«. Vsa delavnost kamena je nasprotno samo delavnost njegovega pripadnostnega oboda, kakor je dan n. pr. prav z njegovim premikanjem, z njegovo težo, obliko itd. Seveda velja vse to v enaki meri tudi za vse prave organske reči in je prav zato tem manj čuda, kako gre tudi vsemu organskemu javljanju v bistvu samo značaj zgolj fizikalno-prirodne vzročnosti. Prav nič na boljšem pa tudi nismo tedaj, ko se povzpemo na točko prirodnega življenja in torej življenja, kakor gre recimo vsaki živali. Tu se resda začneja že poseben svet, svet nesnovne ter nevidne duševnosti ali kratko: svet doživetja. Zato tudi ni čuda, da pristopi tu k prej omenjeni sami snovni ali fizikalni delavnosti še posebna duševna delavnost. Toda tudi o tej posebni delavnosti velja, da je in ostane samo delavnost doživetja, samo nam že znana zgolj obodna življenjska delavnost. Prav naša druga slika nam sicer resda pove, da ima tudi živalsko življenje še svoje posebno središče, ki je dano vprav s samo živaljo, katera to in ono doživlja. To središče živalskega življenja bi lahko nazivali tudi živalski subjekt. Ali kdo bo zopet hotel ali sploh mogel meniti, da gre tudi temu živalskemu subjektu še neka posebna dejavnost, s katero edino bi se tudi on z vsem tem, kar mu prinese njegovo doživetje, še posebej »strinjal« ali pa vsemu temu še posebej »nasprotoval«. N. pr. tudi žival obidejo po prirodno-vzročni poti

vsakovrstna poželenja, ki utegnejo živali zdaj poljubno koristiti zdaj pa tudi poljudno škodovati. Toda kdo bo mislil, da bi taka žival mogla na tako svoje poželenje tudi »sama« kakorkoli še posebej »pristajati« ali pa temu svojemu poželenju še enako posebej celó »nasprotovati«? Zato prav na točki živalstva tudi ne more biti govora o nikakih pravih »strasteh«, o nikakem takem stanju, v katerem bi se žival začutila, kako jo njeno doživetje podi kakor žogo na vodi; žival se ne more nikoli začutiti ne kot »gospodarja« in ne kot »žrtev« svojega doživetja. Iz istega razloga živali tudi ne moremo v pravem pomenu besede »izobraževati« niti kakorkoli drugače »vzgajati«; na mesto prave vzgoje stopi tu le tako imenovana dresura, ki v bistvu ni nič drugega, nego naše dejansko poseganje v prirodno-obodni potek živalskega življenja. Vse to pa pač dovolj jasno dokazuje, da je ves mrtvi ter živi prirodni svet zares svet gole obodne delavnosti in da je prav s tem dejstvom najden tudi pravi smisel našega pojma vesoljne, pa zgolj prirodne vzročnosti. Kakor daleč sega ta vzročnost, tako daleč sega tudi obodna delavnost in sicer samo ta delavnost. Šele človek pomenja ono točko v stvarstvu, ki vsebuje razven take zgolj obodne delavnosti še posebno ter pravo središčno delavnost in ki je tako zares edina razmejitvena točka dveh svetov, tako zvane prirode na eni strani in pa samočloveškega osebnega svojstva na drugi.

Že taka dejstva zadoščajo za prepričanje, kako in zakaj gre samo človeku zares oboji značaj, značaj zgolj prirodno pogojenega in pa prirodno povsem nezavisnega bitja. Prva stran človeka je dana s pokazano obodno platjo njegovega celotnega bistva, druga pa s središčno. Prva stran obsega vso človeško telesnost kakor tudi vse pravo doživetje človeka, druga stran pa je vprav človek sam in torej to na njem, kar zadenemo morda še najbolje le s tako zvanimi osebnimi zaimki (jaz, ti, on itd.). Naj še izrečno pripomnim, da ti dve plati človeške narave tudi nista niti ne moreta biti v nikakem dejanskem nasprotju. Obe pomenjata sicer resda prav bistveno različno delavnost človeške narave, ki se pa zato tudi javlja na enako različnih plateh človeške narave: obodno-prirodna delavnost človeka je delavnost njegove telesnosti in njegovega doživetja, središčno-neprirodna delavnost človeka pa je delavnost njegovega osebnega središča. Obe ti delavnosti človeka sta tudi enako različno zakoniti. Zakonitost obodne delavnosti človeka je zakonitost prirodne nujnosti, zakonitost njegove središčne delavnosti pa je zakonitost svojstveno človeške svobode in s tako svobodo nerazdružno spojene odgovornosti. Da nas obide to ali ono doživetje, n. pr. to ali ono poželenje, to je zadeva prirodno-nujnostne strani našega bistva; po mojem jezikovnem čutu je to dejstvo že s samim izrazom kaj doživeti dovolj jasno povedano. Ali pa mi na svoje poželenje še posebej sami pristajamo ali ne pristajamo, to je zadeva naše osebne svobode. Zato tudi ni-

kakor ne trdim, da bi naša središčna delavnost že sama zgolj prirodni potek našega življenja kakorkoli ovirala ali ga celo takó ali drugače dejanski spreminjala. Prav v tem stiku naj spomnim tudi na ono prastaro ljudsko modrost, ki sta ji tudi dobro znana oba stebra vse zgodovine: dejstvo *U s o d e*, po kateri da je vse že naprej dano in naprej določeno, in dejstvo naše *v o l j e*, s katero da se vendar sami odločamo in dajemo temu, kar tako storimo, še pečat naše osebne odgovornosti. In to oboje je zdaj tudi popolnoma združljivo. Zakaj drugo vprašanje je, kakšen je in bo prirodni potek našega življenja, in zopet drugo vprašanje je, ali in v koliki meri se s takim življenjem tudi sami in torej osebno strinjamo ali ne strinjamo. In samo to drugo vprašanje je ono vprašanje, glede katerega se od človeka po pravici zahteva, da naj ga sam takó ali drugače odloči, in nič več! In takó mi povsem naravno prihajata na misel še dve dejstvi. Prvič mislim na dejstvo, kako se n. pr. tudi dedno kaj močno obremenjeni ljudje tolikrat zavejo svoje prave odgovornosti; tudi oni ostanejo namreč odgovorni za to, ali in v koliki meri se sami s tem strinjajo, česar se na zunaj ne morejo otresti. Drugič pa še mislim na dejstvo znane evangeljske resnice, ki pravi, da je človeku samo eno potrebno in da mu bo, če to »eno« ima, vse drugo navrženo in da je to eno samo dobra volja človeka. Naprej ne morem; saj sem zadel že na točko, kjer se harmonično križata in prepletata oba nadaljnja stebra naše kulture, naše znanstveno prizadevanje in naše religiozno doživetje, spoznanje in vera.

IV

V račam se k uvodu, kjer sem omenil dednostno in osebnostno pojmovanje človeka in dostavil, da bom nakazal pot, po kateri sta obe pojmovanji drugo z drugim dejanski združljivi. Ta pot je zdaj končana. Orisana obodna stran človeka je obenem njega dednostna stran, zato dednostna, ker je po tej strani tudi človek le posebno torišče vesoljne prirodne vzročnosti. Orisana središčna stran človeka pa je obenem njegova nedednostna stran, zato nedednostna, ker je po tej strani človek edino izkustveno dano torišče posebne, izvenprirodne in torej svobodne delavnosti; sama ta stran je hkratu prava o s e b n o s t n a stran celokupnega človeškega svojstva, ona stran, na katero edino mislijo in naj mislijo tudi oni, ki govore še o posebni, samobitni duši človeka. In obe ti strani človeške narave sta druga z drugo enako združljivi, kakor je sploh vsak dejanski obod združljiv s svojim dejanskim središčem in obratno: kakor v vsem izkustveno danem stvarstvu ni dejanskih pojavov, ki bi ne bili obenem obodni in središčni, tako je med vsemi temi pojavi samo človek še tako posebno bitje na svetu, ki ima tudi obojno, obodno in središčno d i n a m i k o in ki je zato zares samo eno torišče obeh sil vesoljstva: obodne

prirodne nujnosti in središčne osebne svobode. In samo nakratko naj še omenim, zakaj se mi zde taka razmišljanja prav v naših dneh še posebej pomembna.

Živimo v času, ki je pozabil na pravo dostojanstvo slehernega človeka in ki zato tem bolj povišuje samo posameznike malike, da bi tako množicam vsaj na zunaj nudil to, kar je bilo njim samim odvzeto in iz njih samih izruvano. Taki posamezniki maliki naših dni so n. pr. filmski junaki, sportni rekorderji in kralji pustolovskega življenja. Živimo v času, ki je pozabil tudi na pravo dostojanstvo slehernega naroda in ki zato tem bolj povišuje samo posamezne narode malike, da bi tako narodni občestvenosti človeštva zopet vsaj na zunaj nudil to, kar hoče njej sami vzeti in iz nje same izruvati. Taki narodi maliki so različne »velesile«, ki so jim vsakojaka kulturna gesla samo še posebno dobrodošla sredstva za tem uspešnejše tlačenje drugih. Pravijo, da je vsemu temu vzrok neka kriza. Jaz pa pravim, da je vsemu temu in vsej tej krizi vzrok samo današnje zgolj prirodno pojmovanje človeka in človeškega svojstva: ako tudi človek v bistvu ni nič drugega nego vse drugo na svetu, tedaj se seveda že naprej neha vsako posebno ter pravo kulturno poslanstvo človeka posameznika in človeka naroda. Res je, da je vsemu prej omenjenemu vzrok neka »kriza« naših dni; ali to ni ekonomsko-gospodarska, pač pa duševna ali moralna kriza: če bo ta kriza nehala, nam bo zares vse drugo samo navrženo. Ta kriza pa bo šele tedaj prenehala, ko bomo slehernemu človeku posamezniku in slehernemu človeku narodu zopet priznali oboje: njun prirodni obod, po katerem sta oba le posebna kosa vsega zgolj prirodno-vzročnega stvarstva, in pa njuno osebno središče, katero edino dela iz obeh še tvorca kulture in katero edino zahteva, da sta oba v vsakem slučaju samo namen in nikoli le sredstvo. Ko bo ta zavest zmagala, bo vse dobro.

Zlasti pa bi si v tem stiku želel, da bi tudi čitatelj uvaževal pravkar podano ter morda prvič izrečeno posebno vzporednost med »človekom posameznikom« in »človekom narodom«, ono vzporednost, s katero izpovedujem, da ima tudi »narod« dve plati svojega bistva, dednostno-prirodno in nedednostno-osebno. Tudi na točki naroda nam je razlikovati med narodovim doživetjem in med narodovo voljo, med tem, kar narod takó ali drugače samo od zunaj prejema, in med »narodom samim«, čigar glavna naloga je, da na vse to, kar je takó samo od zunaj prejel, še sam posebej — pristaja ali pa ne pristaja. Tudi narodu gre dvojna dejavnost, dvojna življenjska delavnost, prirodno-obodna in osebno-središčna. In tudi tu nam je misliti samo na prvo, obodno narodovo delavnost, ko si stavimo vprašanja, kakor kaj vse na narodu izvira že iz narodov pred njim in okrog njega, kaj vse na njem je dano že po posebnosti zemlje, na kateri dejanski živi, kaj vse na njem bo, kakor je nekoč nastalo, že po samih prirodoslovnih za-

konih zopet izginilo itd. Samo druga, središčna delavnost naroda pa pove, da ima narod še posebno ter zares samosvoje jedro, ki ni po nikomer in ničemer izven njega dano ter podedovano in katero edino stori, da ima sleherni narod zopet še posebno ter zares samosvoje kulturno ali zgodovinsko poslanstvo: po tem jedru naroda ni ne naroda nad narodom ne naroda pod narodom, dà, po tem jedru so tudi »najmanjši« narodi enakovredni z »največjimi« in se zató tudi vsako nasilno tlačenje prvih končno neizbežno preminja v tem hujšo pogubo drugih in obratno. Že v svojih »Idejnih temeljih slovanskega agrarizma« iz l. 1928 in tudi pozneje v svoji »Filozofiji« iz l. 1930 sem ugotovil, kakó je šele točka naroda obenem točka harmoničnega križanja med animalnim in duhovnim socialnim razvojem človeštva; zdaj pa k temu še dodajam, da je animalna socialnost naroda zadeva njegove obodno-prirodne delavnosti, duhovna pa središčno-osebne.

Če bi imel narod samo prvo, prirodno delavnost, tedaj bi posamezni narodi brez prave škode in ovire drug v drugega prehajali in se medsebojno poljubno izenačevali. Saj je ta delavnost naroda obenem toliko kakor sredobežna ali centrifugalna plat njegovega razvoja. Zato ta delavnost naroda zares tudi v polni meri upravičuje sodobno težnjo po raznarodovalnem razvoju človeštva in sodobni klic po zgolj internacionalnem pojmovanju človeške družbe in njenih interesov. Toda narod ima še svojo drugo, središčno delavnost in je po tej svoji delavnosti sredobežno, centrifugalno povsem nezavisna in torej prava osredotočena ali centripetalna sila socialnega življenja. Zato pa ta delavnost naroda enako zares zopet v polni meri upravičuje nasprotno sodobno težnjo po čim močnejšem narodnem razmahu človeštva in nasprotni sodobni klic po nacionalnem pojmovanju človeške družbe in njenih interesov. Vsi slutimo ter vsaj praktično vemo, da je vse to res takó. Tem važnejše je, da zdaj tudi vemo, zakaj je vse to takó. Narod je socialna podoba človeka posameznika in samo pokazana obojna, dednostno-prirodna in nedednostno-osebna plat človeka posameznika odloča, da gre podobno obojno svojstvo tudi narodu, in ne obratno

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Alojz Gradnik: **Svetle samote**. Izbrane pesmi. Uredil Josip Vidmar. Založila Modra ptica v Ljubljani. 1952. Strani 180.

Za petdesetletnico Alojza Gradnika je založba Modra ptica v Ljubljani izdala izbor njegovih najboljših pesmi. »Svetle samote« so tako knjiga, ki nam jasneje nego katerakoli pesnikovih zbirk (Padajoče zvezde, Pot bolesti, De profundis) kaže pravo podobo njegove lirike.

Po času in usmerjenosti spada Alojz Gradnik v dobo naše predvojne moderne. Vendarle pa bi bilo prepovršno, če bi ostali samo pri tej splošni označbi. Moderna je — v nasprotju s prejšnjimi realističnimi in idealistično-romantičnimi generacijami Levstika, Jenka, Gregorčiča, Aškerca — poudarjala zlasti psihološki svet osebnosti. Narava in vobče svet zunanje objektivnosti se je umaknil čuvstvom in vtisom, notranjim podobam in predstavam pesnika, ki je stopil v središče svojega dela. Pesniki so sedaj skušali v stihe zajeti zlasti bežne trenutke svojega življenja, hipne, nestalne vtise ob dotiku z zunanjim svetom in s stvarmi okrog sebe (impresionizem) ali pa so skušali s podobami in simboli izraziti to, kar se ne more videti z očmi in slišati z ušesi ali sploh kakorkoli vnanje zaznati — skrivnosti in sanje in slutnje in nevidna romanja srca (simbolizem). Ker pa je osnovna črta te simbolistične lirike, če gledamo nanjo z idejnega vidika, notranji nemir, hrepenenje, iskanje lepote pa tudi resnice, pravimo tej umetnostni struji tudi nova romantika. Te vsebinske spremembe so nujno zahtevale tudi novih izraznih sredstev, nove oblike, novega pesniškega jezika. Če primerjamo med seboj na primer Gregorčiča in Župančiča, vidimo prav dobro vso veliko razliko. Za modernega pesnika je pomembno zlasti bogastvo metafor, simboličnih podob in besednega ritma. Začetnike teh smeri navadno imenujemo Cankarja, Murna, Ketteja in Župančiča. Mimo in razen njih pa je po teh stopinjah hodila še cela vrsta bolj ali manj pomembnih pesnikov (Gruden, F. Albrecht, Bevk itd.). Med le-temi se je Gradnik nedvomno povzpел najvišje. Toda to kar ga loči od njih, ni samo dejstvo, da je kot pesnik dosegel večji uspeh. Njegova poezija tudi sama po sebi razodeva nekaj edinstvenega. Gradnik je seveda hodil po stopinjah moderne, dasi je bližji novi romantiki nego impresionizmu. Vendarle pa je v enaki meri zvest tudi tradiciji, na

katero se je naslonil bodisi v realističnejšem izrazu, bodisi v tem, da rabi zelo rad poleg prostih tudi stalne pesniške oblike, zlasti sonet. V tem je nekako podoben Ketteju, ki je na začetku moderne kazal isti oblikovni dualizem, kakor ga razodeva Gradnik na njenem koncu. Nihče od njiju ni ljubil ekstremov, oba sta združila v sebi skrajnosti, kar je pač le posledica križanja objektivnosti in subjektivnosti v njunem osnovnem življenjskem doživetju. Zakaj dasi je Gradnik ves ujet v meje osebnega sveta in življenja, ki ga doživlja v vsej širokosti od strastnih ekstaz gole biološke narave do bolečin in resnosti etičnih in metafizičnih iskanj ter razglabljanj, ima vendarle tudi silno razvit čut in smisel za pojave vnanjega sveta, zlasti za pokrajino. Le da enkrat večjo pozornost posveča lepoti narave kot taki, drugič pa pokrajino točneje, skorajda bi rekel geografsko točno oriše; včasih pa ga mika zopet predvsem človek na zemlji, njegovo delo in življenje, ki ga riše folklorno in sociološko. Večkrat pa tudi vzame podobo iz vnanjega življenja ne radi nje same, marveč zato, da se ob njej sprosti njegovo čuvstvo ali misel. Ker je v bistvu individualist, je jasno, da prevladuje osebno doživetje; zakaj tudi izmed objektivnih snovi privzema v svojo liriko le tiste, s katerimi je kakorkoli zvezan on sam (domovina, domača pokrajina, narod, družina itd.). Zato ni čudno, da igra v njegovi liriki prav erotika pomembno vlogo. Značilno pa je, da njegova erotika stalno niha med strastjo in erosom, kar je v globlji zvezi z duhovno usmerjenostjo njegove osebnosti. In tako se individualist Gradnik, človek na pragu stoletja, ki se že odmika materializmu ter že išče transcendentnih temeljev življenja, vrača v samega sebe, predaja se rajši bolečini nego vnanji brezskrbnosti. Zdi se, da je dualistični razkol v njem, ki ni le nasprotje med snovjo in duhom, marveč tudi med človekom in Bogom, ena najbolj bistvenih potez njegove duševnosti. Iz tega osnovnega tragičnega doživetja se Gradnik rešuje najprej v panteizem ter svojevrstno naturalistično mistiko smrti, pozneje v — religijo.

Njegova poezija je čuvstvena, zdaj mehka, nežna in zasanjana, zdaj zopet trda, odločna in uporna — ali pa miselna, hladna, nestrastna. Zato je enkrat neposredna, intuitivna, da čutiš v njej stvariteljski navdih, pa zopet abstraktna, racionalistična, neemocionalna. V njem so se križali razni elementi v svojstven stil, ki napravlja kljub tu in tam zelo vidnim vplivom preteklosti in sodobnosti (Prešeren, Župančič, romanska lirika) vtis harmonične, samorodne osebnosti. Značilno pa je, da so se pri njem vse omenjene poteze vsebinskega in oblikovnega značaja pokazale že zelo zgodaj, tako da se pesnik neprestano ponavlja v motivih oziroma se izpopolnjuje od stopnje do stopnje. Vsa njegova poezija razodeva neko enotnost in je Gradnik v vseh pesmih prav za prav eden in isti. To med drugim priča, da se Gradnik idejno in oblikovno ni bistveno spreminjal. Ako so pesmi iz zadnjega časa morebiti oblikovno bolj dovršene, je pa zato v prvih več liričnega opoja in mladostne neposrednosti ter pesniške očarljivosti.

Prav zato je tudi pričujoča antologija, ki je izbrana po kvalitetnem merilu ter urejena motivno (odtod cikli) tako čudovito lepo ubrana celota. »Svetle samotek« so ena najlepših knjig, kar smo jih zadnji čas dobili.

France Vodnik

Frana Levstika Zbrano delo. Uredil dr. Anton Slodnjak, založba Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani. III. zvezek: Pripovedni spisi, 1931, str. 453; IV. zvezek: Dramatični spisi, 1932, str. 471. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

Če spregovorimo o pomenu te izdaje, ki se je začela ob stoletnici Levstikovega rojstva, moramo najprej poudariti njeno obsežnost in kritično vrednost. Urednik dr. A. Slodnjak nam predstavlja celotno Levstikovo delavnico, vsa dela z variantami in fragmenti in tudi tista prevedena in popravljena dela, v katerih se kaže Levstikova pesniška in jezikovna tvornost. Podobna dela pripravljajo akademije, ker je v njih zanesljiv material za nadaljnji študij. Ne da se sicer tajiti, da ta zasnova v zbirki »domačih pisateljev« Jugoslovanske knjigarne res sega preko okvira, vendar nam je za današnje potrebe Levčev obseg že pretesen in nepopoln, zakaj obsežnosti in pomembnosti Levstikovega dela danes v resnici ni mogoče izčrpati z navadno književno izdajo. Pričujoči spisi bodo tedaj prvi popolni Levstik. Glede pristnosti jezika ravna urednik obzirno in premišljeno, da ne škoduje Levstiku v splošnem niti njegovim jezikovnim spremembam, pa tudi tako, da ne moti današnjega bravca z nepotrebnim starinstvom. Vse spremembe urednik navaja zadaj v svojem poročilu, da si je mogoče obnoviti tudi prav prvotno besedilo.

Iz obeh dosedanjih u v o d o v in književno zgodovinskih o p o m b vidimo, da je urednik za svoje delo temeljito pripravljen. Snov mu je znana v celoti in podrobnostih in s prodornostjo zgodovinarja išče vsakemu dejanju vir in okolnosti. Navdušenje za predmet ga tu in tam zanese preko časa, v oceni zapusti zgodovinsko merilo in rad preleti dobo od Levstika do današnjih dni in včasih ostro zareže s peresom v naš čas. Zgodovinarju se tedaj pridruži celó književni vzgojitelj in sodnik, ki mu je začetek in konec Levstik. Zlasti v III. knjigi se čuti, da je bil uvod napisan v času Levstikove stoletnice, v jubilejnem nastroju, o priliki, ko si sedanost in preteklost nujno pogledata v oči in se sodita. Uvod v IV. knjigo je že mnogo enotnejši in mirnejši kakor je tudi ureditev v splošnem dosledneje izvedena.

V glavnem nas vendarle zanima gradnja Levstikove pesniške p o d o b e. Pesnika, politika in jezikoslovca je urednik postavil na prirodu, poiskal ga je iz zemlje. Tako je organsko spojil njegovo narodno in osebno svojstvo, združil zemljo in duha, kakor se kaže v Levstiku kot strast naturnosti, pristnosti in načelne doslednosti. Ta strast do pristnosti, njegova zvestoba do naroda je okrnila pesnika in napravila vsestranskega narodnega delavca, kateri vse pridobitve zunanjega sveta, vse teorije in umska dognanja preliha nazaj v narod in mu prav za prav veljajo samo toliko, kolikor se morejo spojiti z narodno prvobitnostjo. V vsem Levstikovem delu v resnici ne odkrijemo nobenih teorij, ampak same žive potrebe, tako resnične, da se nam celo upira kak zgled iz tedanje in stare klasične književnosti, ki naj bi bil vplival na Levstika. Res ni Levstik povsem samorasel duh kot pesnik (v širokem pomenu, ne samo v pesmih), kot prerok, pač pa je njegova prirodnost in neposredna vezanost s časom tolika, da stoji po naravi vedno v ospredju tvorec, v drugi vrsti delavec. Žal se je Levstikovo življenje tako usodno obračalo, da je bil »vsega sveta Pilatuž«, delavec, toda povsod, pri vsakem delu udarja na dan preoblikovavec iz najprvotnejših nagibov, zaradi orga-

nizma samega, bolj zaradi narodnega organizma kakor zaradi organizma umetnine, najbolj pa zaradi zadnjega in najprvotnejšega organizma — zaradi jezika.

To neposredno obračunavanje s časom in ljudmi in njegov napor za izraz je tragika Levstikove umetnosti, ki kaže večjo skrb za življenjsko izčrpnost kakor za pesniško organičnost. Zato imamo toliko fragmentov, ki vsi gredo v širino, v osebne doživljaje, mimo prvotne pesniške organičnosti (Juntez!). Zato je njegova politična satira groteskna in zato so njegova avtobiografska pričevanja notranje zlomljena. Večen zgled umetnine ostane »Krpan« ki nam je v prvotnem zapisu neposrednejši, dragocenejši, ko vidimo, kako je pesnik svoje snovanje pozneje moral omejiti na skrajno možnost organizma, v katerem le še živi obračun s svojim časom.

Dragoceno nam je odkritje njegovega dela pri »Tugomeru«, kjer sta z bolečino zatrta borba s časom in napor za izraz docela preobrnila Jurčičevo delo in ustvarila našo prvo neposredno politično in klasično dramo obenem.

Dasi se je s tem načelo kočljivo vprašanje avtorstva, bo vendarle delo ostalo Jurčiču in bo šele v širšem pomenu Levstikovo, kakor še marsikateri drugi spis, ki ga je sprejel urednik med Levstikove.

Tako je postalo Levstikovo delo ogromna zakladnica, ki kaže celoto, kljub temu, da je v nji toliko nedovršenih in nedognanih del.

Pri gradnji Levstikove pesniške podobe je zategadelj najbolj kočljivo iskati vzornikov iz tujih slovstev, dasi se dobro čuti, kako je bil podkovan zlasti v klasični in klasicistični knjigi. Temelj vse Levstikove stvariteljnosti je postavil dr. Slodnjak na narodno izročilo in osebna doživetja — šele v majhni meri na posamezne vplive, kakor na Aristofana, Shakespearea i. dr. Nekatera imena ne povedo več kakor pomeni sozvok, in za njegovo demonično grotesknost, ki se kaže v prvem »Krpanu« ali v »Pižmarju in Pilpohu«, bi prav s tako pravico imenovali še E. T. A. Hoffmanna, dasi nismo s tem mnogo povedali. Celo dokazani zgledi kažejo, da je bila Levstiku močna naravna sila, ki je nobena šola ni mogla nič premakniti. Prav je storil dr. Slodnjak, da je pri »Krpanu« zavrnil odvisnost od srbske narodne pesmi.

Kar se tiče tiskarske opreme, se ne moremo sprijazniti z umetničenimi naslovi, zlasti pri knjigi, ki prinaša klasika. Dejstvo, da se je Jugoslovanska knjigarna odločila za to izdajo, je za kulturno preorientacijo značilno. Oče našega realizma in najčistejši predstavnik mladoslovenskega liberalizma je v svojem življenjskem boju izkrvavel med ograjami tedanjih ozkih obzorij; tam je tedaj gospodoval tudi katoliški konservativec in je večkrat bridko posegel v Levstikovo usodo. Čas se je presukal, naša kulturna vzgoja mora biti močnejša kakor so dejstva zgrešene zgodovine, zato potrebujemo marsikje novega pregleda za preteklost in poprave. Usodno je bilo pač, da duhovno zaostali rod ni mogel doumeti svoje mladine in da se je znašel tu in tam v sklenjeni vrsti prav proti Levstiku, ki je vedno ohranil svojo prirodno zvestobo in živo notranjo vero. Naj se z brezobzirno sodbo popravi, kar so zagrešili ljudje, ki niso bili samo priče slabega časa, ampak vedno in povsod predstavljajo svojo vrsto ozkosrčnežev in oblastnikov. Celotna Levstikova ocena, ki jo urednik obeta na koncu, bo gotovo vsa ta vpra-

šanja pojasnila in orisala pravično podobo časa in ljudi. Tudi to je važno, kako vsakokrat rod sprejema svoje vodnike. Slovenci se s strastjo, ki presega naravno razmerje med stvariteljnostjo in konservativnostjo, borimo z njimi; nato ostanejo eni privilegirani dediči brez njihove duhovne dediščine, drugi njihovi spoznavavci. Vse zategadelj, ker si o kulturi dolgo nismo bili na jasnem! Ali smo si danes že popolnoma, tako da se naše razmerje do nje sklada s čim bolj prečiščenim življenjskim nazorom? Ljubši mi je spoznavavec kakor slab dedič. Levstikova stoletnica je pokazala mnogo poboljšanja, pa še malo javne občutljivosti za čisto razmerje do Levstika. F. K.

Slovenski biografski leksikon. Urejuje Franc Ks. Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora. 4. zvezek (Kocen-Lužar). V Ljubljani 1932. Založila Zadruga gospodarska banka, natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

Četrty zvezek Biografskega leksikona je dogodek za filološko-literarno zgodovinsko znanost pri Slovencih. Že to, da je delo kljub zaprekam napredovalo ter doseglo skoraj polovico začrtane poti, mora vsakogar razveseliti. Saj zgovorno in jasno priča, da je pri Slovencih, raznim dvomljivcem v posmeh, vedno več ljudi, ki hočejo gojiti vede v domačem jeziku. In baš v 4. zvezku našega leksikona opazimo močan pritok svežih delavcev po večini absolventov naše univerze. Priznati moramo, da so se novi sotrudniki B. L. docela enakovredno pridružili prejšnjim.

Drugo spoznanje, ki razveseljuje človeka, ko prebira novi zvezek Biografskega leksikona, je, da je v njem, kakor v prejšnjih zvezkih zopet opisanih nekaj ljudi, ki se po svoji duhovni in karakterni moči dvigajo kot kažipoti iz kopice manjših duhov in iz celotne naše ljudske množice, ki jih je rodila, da bi ji svetili v temi. Ni sicer zdaj kakor nalašč med njimi velikih pesnikov in pisateljev (izjema je morda edini — Levstik, akotudi on prerašča ograjo pesniškega in pisateljskega poklica), več je znanstvenikov (Kopitar, Krajnc Krek in dr.), tudi političnih vodnikov in delavcev (Krek, Lampe, Korošec, Kramer, Kristan), mnogo je jezikovnih in narodnih buditeljev (Kreml, Kumerdej, Linhart, Štefan Kočevar), dvoje pomembnih slikarjev (Langus, Layer) in vrste mož in nekaj žen (8), ki so na raznovrstne načine služili oziroma še služijo narodu zvesteje, kakor je terjal njihov poklic. Biografsko opisovanje teh ljudi ne pomeni sicer nikakega njihovega posebnega češčenja, kajti v toku narodovega in človeškega življenja ima vsakdo samosvojo nalogo, katero mora rešiti tako ali tako, kakor mu pač veleva duh, življenjska usoda in smisel našega bivanja sploh. Če opisujemo nadpovprečne ljudi kakršnegakoli kova, delamo to zato, da bi ob njihovem življenju in delu mogli razsvetliti temo v nas samih, kakor tudi v narodu oziroma človeštvu ter tako dvigniti sebe, rod in človeka.

Druga popolnoma slovenska naloga Biografskega leksikona je v tem, da nam mora in more služiti kot potrdilo naše narodnostne misli. Mnogi navidez, morda tudi v resnici objektivni ljudje pri nas ne morejo oziroma nočejo razumeti, da je poživitev slovenske narodnostne ideje v naših dneh etično in docela samogibno dejstvo, ki je v svojem jedru daleč od praktične politike. To je namreč nov izbruh tiste svete jeze, s katero smo premagali nasilno potujčevanje tako, da smo se v strastni ljubezni zbrali ob neusahljivem

vrelcu naše materine besede ter z njo oživili kulturno puščavo, v katero sta duše naših prednikov zbili pest in kopito germanskega nasilnika. Regeneracija suženjskega ljudstva v narod, ki si je priboril primerno kulturo in gospodarsko moč iz lastnih sil, to je delo, ki so ga opravljali možje, o katerih nam pripoveduje Biografski leksikon. In zdaj, ko vstajajo med nami in izven nas ljudje, ki nam pravijo, da danes tako delo ni več potrebno, da je celo kvarno, radi nekih baje višjih razlogov, zdaj je krvavo potrebno, da vsakdo ve, zakaj in kako so se Slovenci obranili germanske poplave, zakaj so hrepeneli po združitvi z južnimi brati in kako hočejo po tej združitvi živeti. —

Delo in življenje onih, ki so opisani na straneh naše knjige, nam govori prepričevalneje kakor vse filozofske in pedagoške razprave, da je duh močnejši kakor snov, da idealizem človeka bolj osrečuje kakor pa služba goli koristnosti, da po besedi poljskega preporoditelja Staszycy, pade tudi velik narod, pogine pa samo pokvarjen.

In še neka misel navdaja bravca, ko lista po Slovenskem biografskem leksikonu in misli na omenjene nasvete. Kaj bi bilo z našim ljudstvom, ako bi se uresničili označeni nasveti. Že danes vidimo kljub navidezni kulturni rasti, kako propada ljudstvo. Mrtvilo, ki vlada radi kulturne in gospodarske stiske po naših vaseh, se sprošča v vedno hujša hudodelstva — — —

Uredništvo naše knjige je samo namignilo, da je njena posebna cena v tem, da so sestavki v njej po večini sad najnovejšega, samostojnega raziskavanja ter niso samo precedki poprejšnjih razprav. To je resnica, katero mora recenzent malodušno priznati, kajti težko bi mogel predelati le majhen del gradiva, ki so ga zmogle v dolgotrajnem delu desetorice znanstvenikov.

Le tu in tam se mu zdi, da bi se dala kakšna oseba plastičneje opisati. V nekih primerih je občutil, kakor da bi biografa zadušil bibliograf. V preizčrpnem naštevanju spisov in pretenkovestnem referiranju o njihovih vsebinah je utonil človek, ki je te spise ali dela ustvaril. In vendar je prva naloga biografskega leksikona, na nam upodobi osebnost in s to upodobitvijo šele razloži njena dejanja.

Pri Pirjevčevem članku o F. Kočevarju omenjam, da beseda, češ, da je Kočevar že pred Levstikovim nastopom razpravljal o pesmih in njih presoji (str. 485), ni posebno umestna, kajti to je bil storil tudi že 1850. l. Trdina v glasovitem Pretresu slovenskih pesnikov. Tudi mišljenje Štefana Kočevarja o ilirizmu in njegovo razmerje do slovenskega in ilirskega slovstva ni plastično izklesano.

Pri vestnem in izčrpnem članku o Kopitarju sem opazil, da je kljub temu, da pisateljica ni ničesar zamolčala, vendar premalo poudarjala tisto velikansko delo, v katerem Kopitar živi in bo živel večno, to je delo za reformo srbsko-hrvaškega književnega jezika. Prijateljstvo in sodelovanje med Kopitarjem in Vukom je vendar najlepši dokaz, da kulturna in duhovna edinost ni vezana na politične dogme, temveč se najlepše razvija tam, kjer so dogmatične vezi najrahlejšje. Razdelitev Kopitarjevega dela v desetletja in trganje življenjskih okoliščin od dela, ki ga je nositelj tega življenja opravljal, sta zabrisali mnogokrat markantne poteze Kopitarjevega dela kakor

tudi življenja. Vendar je spis o Kopitarju v kras četrtega zvezka BL in hvali pisateljico Kernčevo, še bolj pa seveda pravega avtorja prof. Kidriča.

Dobri so članki o Korytku, Kozlerju, Krajncu, Korošču, Kreku (vendar pri njem zopet ni potrebne jasnosti, preveč se naglaša leposlovno delo, dočim nisem mogel iz Dolenčevega članka spoznati, kakšno je bilo Krekovo razmerje do marksizma niti kakšni so bili njegovi nazori o ureditvi porajajoče se jugoslovanske države. Krekove besede o Madjarjih (str. 564) niso preroške, temveč smešne in opravičljive samo v parlamentarni debati kot izbruh temperamentnega govornika). Logarjev spis o Krelju je izvrsten. Dobro bi pa bilo, če bi pri Flacciju Illyriku navedel njegovo hrvaško ime in povedal, kdo je bil ta mož. Ne zdi se mi verjetno, da bi se protestantski teolog Krelj v Jeni učil hrvaščine, glagolice in cirilice. Nemogoče seveda ni. Bohoričico bi mogli z večjo pravico kakor po Krelju, imenovati po Trubarju.

Tudi Glaserjev članek o Kremplu bi se dal tu in tam izpopolniti, zlasti v začetku na str. 567, kjer omenja pisec, da se je Krempl kregal s svojim dekanom. Tudi župljani pri Sv. Lovrencu v Slov. gor. so bili hudi nanj, ker je zatiral tihotapstvo s tobakom in jih je celo ovadil oblasti, da imajo na pokopališču v mrtvašnici skladišče in sejmišče tihotapskega tobaka. Iz karakteristike Kremplovih Dogodivščin, kakor jo podaja Glaser, ni vidno, da je to delo napisano v verzih in v prozi in da je Kremplu pri pisanju Dogodivščin kot daljni vzor sijal v duhu Kačić-Miošičev: Razgovor ugodni. Nekaj Kremplovih pesmi v rokopisu je v arhivu Matice Slovenske.

Kržišnikove humoristične pesmi v Škratu bi po mojem mnenju zaslužile boljše oceno, kakor jim je dal dr. Šlebinger, ki jih imenuje: »skromno humoristični verzi« (str. 579). Zdi se, da iz nekaterih grozi Levstikova ostrina.

Pri Langusu bi morebiti bilo vredno omeniti tudi to, da je slikal kulise in dekoracije za ljubljansko gledališče. Na vsak način pa je bil dr. Lukman preveč usmiljen, ker ni pri Antonu Lesarju omenil, kako je rovaril zoper Levstika, ko je bil tajnik Slovenske Matice.

V Levstikovem življenjepisu bi morda vendarle kazalo vzdržati Levčevo trditev, da je Levstik iz pretirane želje po odliki odložil maturo, ker se je bal matematike. Glede njegovega bivanja v Olomucu naj omenim, da je arhivar nemškega viteškega reda dr. Schindler sporočil, da v arhivu tega reda ni našel niti črke o Levstiku. Tudi to treba povedati, da so našli potem, ko je bil ta življenjepis že natisnjen, novo gradivo, ki bo eno ali drugo trditev oziroma formulacijo tega Levstikovega življenjepisa spremenilo: zlasti glede na razmerje med Levstikom in Pajkom, kakor tudi piščev pogled na pravdo zoper Naprej, na Levstikovo delo za kritično izdajo Vodnikovih spisov itd.

Prav lep je Koblarjev spis o Linhartu. Premalo pa omenja zveze med Linhartom in Sonnefelsom in morda celo z — Lessingom. Odkod bi sicer črpal Linhart — voljo, hoditi za Shakespeareom? In kaj je Županova Micka, če ne daljni odmev Lessingove Minne v. Barnhelm!

Tudi drobnejši članki, ki opisujejo neznatnejše duhove, so napisani z enako ljubeznijo in kritično ostrino. Edino pri živečih čitamo včasih šepave sodbe, ki so pač nastale iz napačne obzirnosti.

Toda vsako tako razpredanje ob straneh Biografskega leksikona je razmeroma lahko. Težko pa je bilo organizirati to veliko podjetje, pridobiti krog sposobnih sotrudnikov, najti pravilno razmerje v obdelavi posameznih osebnosti. Vse to je vodstvo in sotrudništvo naše knjige doseglo. Od zvezka do zvezka vidimo, kako se veliko delo izpopolnjuje, raste, razcveta. Upamo, da bo kmalu dograjen naš znanstveni »hram slave«. A. Slodnjak

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja (Misli, portreti in ocene)

2. Glosa ob jugoslovanski književnosti kot enoti.

Beograjska literarna zgodovina in zgodovina sploh se že vsa leta sem trudita najti enotne vidike, pod katerimi se je razvijalo kulturno življenje vseh Jugoslovanov kot enoten, sam v sebi zaključen organizem. Največkrat pa se niti ne iščejo enotni vidiki ter se slovenska literatura samo nesrečno vključi v njihov lit. zgod. sistem. Slej ko prej bo tudi pri nas treba načeti vprašanje o pravi vrednosti takih sintetičnih jugoslovanskih literatur. Pavle Popović je še iskal notranjega razloga za tako enotno traktiranje ter je našel za novejšo dobo dva taka principa, ki sta znak enotne jugoslovanske narodne kulture, namreč jugoslovansko idejo in srbske narodne pesmi, in je vsa razlika samo v pismu (književnost pisana s cirilico in književnost z latinico). Na osnovi te Popovićeve hipoteze je tudi Poljanec napisal prejšnje citirane besede o popolnem zedinjenju naših literatur. Večini pa je že zadosten razlog edinstvenosti dejstvo, da smo vključeni v enoten državni okvir, brez ozira na notranje divergentne sile. Na isti način bi se n. pr. tudi albanška literatura — če bi se Albanija na kakršenkoli način našla v naših mejah — mogla dodati jugosl. knjiž. in sortirati pod internacionalne literarne etikete: realizem, modernizem itd. Mislim celo, da bi se dala prav tako lepo sintetizirati slovensko-španska literatura, samo da bi pri tem nihče ne trdil, da je to ena nacionalna kultura. Sicer pa se iz takih jugosl. literatur samih vidi, kako vsaksebi, neenotno in brez vsakih zvez so se ustvarjale naše književnosti, ki niso nikdar rastle iz centralnega jugoslovanstva, ampak iz pokrajini in etničnih življenjskih sil. Ali se je mar iz srednjeveške srbske literature razvila dubrovniška renesansa in humanizem, in je iz njih pogl. Trubar? Sicer se pa dejstva ne dajo spreminjati, le različno jih je mogoče tolmačiti. Kar je enemu tragičen razlom celote, to je drugemu blagoslovljen početek rasti nove individualnosti, novega bitja, ki mu je ‚To Pan‘ določil, da živi do sodnjega dne, kot je rekel Prešeren; tembolj nege vreden, čimbolj je obstojanje celote bilo samo fiktivno, ali v tako neživljenjski oddaljenosti, da ni moglo toplo vplivati na žive kulturne klice. Če sta jugoslovanstvo in narodna pesem principa, iz katerih se more z gotovostjo sklepati na vsem enoten skupen kulturni razvoj, moremo nasprotno prav na osnovi teh samih principov priti do protivnih trditev: za Slovence namreč prav dobro vemo, v kakem razmerju so bili do prve ideje (Priateljave monografije); srbska narodna pesem pa se je smatrala vedno kot eksotični prevod in to danes mogoče bolj kot prej (Gradnik, Rehar). Če

»zajednička literatura obuhvata sve krajeve« (Poljanec), kakšen je Cankarjev vpliv na Čorovića, ali Stankovićev na Kraigherja, in kako se je Župančič razvil iz Voj. Ilića kot se je Dučić? Ali pa je Rakič ušel v parnasizem iz odpora proti Aškercu? Kje v vsej srbski literaturi se nahaja pendant Pregljevemu religioznemu baroku? — V taki, radi zunanje forme zamišljeni enotnosti, ni notranje rasti, to je medsebojnih duhovnih vplivov in reakcij, ki jih je vsak narodni organizem sam v sebi po zakonih nujne prirodnosti poln. V takem sistemu ni dinamike, je le statika ali pa še bolje — statistika, golo naštevaje rezultatov glede na primerjavo z duhovnimi dogajanjem filozofsko literarnega značaja, torej na nekaj, kar je izven jugoslovanske nacionalne opredelitve in torej proti osnovni zamisli takih književnih sintez. Resnično: zgodovino takih heterogenih sil je mogoče pisati samo kot del svetovne zgodovine, glede na določeno literarno smer na poljubnem teritoriju, ki je lahko večji ali manjši, homogen ali heterogen v pogledu etnične kompaktnosti. Tako je pravo bistvo tega primerjavnega načina pri kombiniranju več literatur v eno, le da gre pri naših poizkusih še za nekaj, kar se protivi tej osnovi: suponira se enotna kulturna homogenost, ki stvarno ne obstaja, je torej nepristna, ker ni resnična, je umišljena in ne organska. Tako Popović šteje v dobro Vrazu, da je prevzel za Slovence srbohrvaščino kot pismeni jezik, malo kasneje pa ga imenuje kot je treba »pohrvatnega Slovenca«, (kakor bi se zgodilo z vsemi Slovenci, da so mu sledili). Ves navdušen pa zaključuje svojo »jugoslovansko književnost«: »Jedinstvo će biti potpuno. Srbi, Hrvati, Slovenci imaće zajedničku književnost. Beograd Zagreb, Ljubljana sastavljaje jednu istu književnu radnju... Uzmite samo kakva će biti materialna strana!... Uzmite i koliko će izlišnih pojedinačnih napora odjedanput prestati. Prevodnja književnost — da samo nju pomenemo — razvijala se do sada posebno za svaka od tri velike narodna skupine .. Od sada će, bolje uređjena, biti jedna za celinu našeg naroda. Sve će biti od sada bolje uređeno i sve će ići više ka celini naroda...« Toda prav ta sijajni in nepričakovani razvoj naših (srbskih, hrvatskih in slovenskih) založb je ovrigel vso osnovo Popovićevih principov in potrdil, da »sve ide više ka celini naroda«, le da moramo narod razumeti v smislu kulturne avtonomije. Zato se vsiljuje vprašanje, ali naj za jugoslovansko primerjavno znanost prevzamemo način francoske komparativne literarne kritike (Lalier, Van Tingham) z metodo, kot sem jo navel zgoraj in kakor so jo prevzeli srbski učbeniki s svojo etatistično redakcijo, ali pa sledimo češki šoli prof. Horáka, ki predvideva za temo slovenskih primerjavnih studij (proti Máchalu, Brückneru, Wollmanu) samo raziskavanje dejanskih medsebojnih odvisnosti, ali pa vpliva oseb, ki so s svojo osebnostjo in delom posegli v razvoj več kulturnih vrednot. In tako sem zopet pri svojem začetku, da je nam že nujno potrebna monografija medsebojnih odnosov, pisanih na isti način in pod istimi vidiki, ki so vodilni n. pr. za češko-jugoslovanske stike prof. V. Burianu. Sicer pa naj se srbskohrvatski književni pojavi vestno spremljajo in beležijo kot duhovni pojavi naše najbližje in najsorodnejše kulturne enote, s katero nas veže v najtesnejšo zvezo enotna politična usoda. (Dalje) Tine Debeljak

POPRAVEK

V 1-2 šte. letošnjega Doma in sveta smo opazili v pesmih Mirana Jarca nekaj tiskovnih napak, ki jih na tem mestu popravljamo.

V pesmi »Plodovi v večeru« str. 33—34 se glase vv. 2—5 tretje kitice pravilno:

Ave Marija je žuborečo tišino zgrnila
na vse stvari in bitja, ki se ne ločijo več
drugo od drugega. Vsi so kopaste, temne gruče
vdani v molitev.

V pesmi »Kmetje« str. 35 se glasi zadnja kitica pravilno:

A v srcih je tolikrat težkó:
časi v objem mrakov gredo,
časi v objem mrakov gredó.

V uvodnem članku »Na prelomu« naj se bere na koncu str. 5 spodaj:
»pa joče nad smrtjo Didone...«

PREJELI SMO V OCENO

René Fülöp-Miller, Sveti satan. Poslovenil Ferdo Kozak. Modraptica, Lj. 1932.

G. K. Chesterton, Grehi princa Saradina. Detektivske zgodbe. Prevedel F. Kimovec; Leposlovna knjižnica 10. Jugoslov. knjigarna, Lj., 1932.

Josip Suchy, Staroindijske basni, bajke in pravljice (Játaka). Učiteljska tiskarna 1932.

F. S. Finžgar, Strici. Kmečka zgodba. Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1932.

Magajna Bogomir, Bratje in sestre. Mohorjeva knjižnica 51. Dr. sv. Mohorja, Celje 1932.

P. Thuysbaert, Slehernik. Liturgični in alegorični misterij v 1 dejanju. Poslovenil N. Kuret. Ljudske igre 1. zv. Misijonska tiskarna Domžale 1932.

F. Timmermans in Edv. Veterman, Trije kralji. Božična legenda v 3. zgodbah. Priredil N. Kuret. Ljudske igre 2. zv. Misijonska tiskarna, Domžale, 1932.

Dr. Fr. Drtina, Ideali vzgoje. Poslovenil dr. Drag. Lončar. 2. izd. Ljubljana 1932.

P. Dörfler, Krivični vinar. Poslovenil Janez Pucelj. Mohorjeva knjižnica 50. Dr. sv. Mohorja, Celje 1932.

Ivan Cankar, Zbrani spisi. 13. in 14. zv. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Nova založba, Lj. 1932.

Slavko Slavec, Med nebom in zemljo. Povest. Gorica, »Goriška matica«, 1932.

France Bevk, Železna kača. Roman. »Goriška matica«, Gorica 1932.

Ivan Zorec, Beli menihi. Slovenske večernice, 85. zv. Dr. sv. Mohorja, Celje 1932.

Ivan Podlesnik, Spomini iz Ljubljane. Samozaložba, Lj. 1932.

Herman Sudermann, Mati Skrb. Roman. Prevedel M. Javornik. Krekova knjižnica, izd. Delavska založba r. z. z o. z., Lj. 1932.

Hermynia zur Mühlen, Včeraj je biló, jutri bo... Pravljice. Poslovenil A. C. Ilustriral N. Pirnat. Cankarjeva družba, Lj. 1933.

A. Rožman, Sirene tulijo... Cankarjeva družba v Lj. 1933.

Ivan Molek, Dva svetova. Cankarjeva družba, Lj. 1933.

Fran Šuklje, Sodobniki mali in veliki. Založba »Satura«. 1933.

Aus slovenischen Dichtungen. Deutsche Übersetzung: Dr. R. Andrejka. Lj. 1932.

Slovenski biografski leksikon, 4. zv. (Kocen—Lužar). Ur. Fr. Ks. Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora. Zadružna gospodarska banka. Lj. 1932.

Izpovedi Aurelija Augustina. Poslovenil Anton Sovrè. Dr. sv. Mohorja, Celje 1932.

Tone Selišk ar, Nasedli brod. Roman v treh delih. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1932. (Slovenski pisatelji-sodobniki 3.)

Tone Čufar, Februarska noč. Izdala in založila Založba »Klas«. Ljubljana 1932.

Alojz Gradnik, Svetle samote. Izbrane pesmi. Uredil Josip Vidmar. Založba Modra ptica v Ljubljani. 1932.

Juš Kozak, Celica. Slovenske poti V. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1932.

Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Organ Arheološkoga muzeja u Splitu. Sv. 50. (za god. 1928 i 1929). Uredil dr. M. Abramić. Split 1932.

Louis Adamič, Kriza v Ameriki. Slovenske poti IV. Tiskovna zadruga. Lj. 1932.

Stendhal (Henry Beyle), Rdeče in črno. Kronika l. 1830. Mojstri in sodobniki 4. Tiskovna zadruga. Lj. 1932.

***, Ein Arbeitsloser denkt... Bedrückung, Erfahrung, Erkenntnis. Herder & Co, Freiburg i. Br. 1933.

Franz Maier, Kennst Du Dich, wirklich? Wege zur Selbsterkenntnis und zur Gesundung der Seele. Z uvodom prof. Fr. X. Eggersdorferja. Herder & Co, Freiburg i. Br. 1933.

Sinclair Lewis, Ann Vickers. Roman. Izdanje »Nolit«, Beograd 1933.

Bratko Kreft, Celjski grofje. Drama iz življenja srednjeveških fevdalcev, katerim so tlačanili naši predniki. Slovenske poti VI. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1932.

Joža Vombergar, Voda. Komedija v 3 dejanjih. Izdala in založila Misijonska tiskarna, Domžale, 1932.

Joža Vombergar, Vrnitev. Drama v 3 dejanjih. Izdala in založila Misijonska tiskarna, Domžale, 1932.

Zdravko Ocvirk, Daritev mladosti. Pesmi. Opremil in ilustriral Karl Kregar. Portret Nikolaja Pirnata. Založila založba »Plamen«. Tiskala Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, 1932.